

LA GUERRA EN CORS
AMB ELS PAÏSOS MUSULMANS OCCIDENTALS
EN ELS PRIMERS ANYS DEL REGNAT DE JAUME II
(1291-1309)

*THE PRIVATEERING WAR WITH THE WESTERN MUSLIM COUNTRIES
DURING THE FIRST YEARS OF THE REIGN OF JAMES II
(1291-1309)*

MARIA TERESA FERRER I MALLOL
Institució Milà i Fontanals
CSIC, Barcelona

Resum: L'article presenta incidents de cors i pirateria entre catalans súbdits de la Corona d'Aragó i els països musulmans occidentals del Magrib i Granada dins el context de les relacions de pau o guerra amb aquests països, en un període breu de temps entre 1291 i 1309. Assenyala la dificultat de fer observar els tractats de pau o de treva a corsaris i mercaders.

Paraules clau: Cors; Pirateria; Corona d'Aragó; Magrib; Granada; Jaume II.

Abstract: This article refers to some instances of privateering and piracy between the Catalan subjects of the Crown of Aragon and the subjects of the Western Muslim Countries, the Magrib and Granada, in the context of relations with the latter in both peace and war, during the brief period from 1291 to 1309. The paper points out how difficult it was to make the privateers and merchants observe any peace treaty or truce.

Keywords: Privateering; Piracy; Crown of Aragon; Magrib; Granada; James II.

SUMARI

1. Les relacions amb els països del Magrib i amb Granada fins al regnat de Jaume II: Tunis. Tremissèn. Marroc. Granada.- 2. Les relacions amb els països del Magrib durant els primers anys del regnat de Jaume II: l'època del predomini català en el mar: Tunis. La pau de 1301 i els incidents posteriors. Bugia. Tremissèn i la Barbaria central. El senyoriu de Brechk. El senyoriu d'Alger. Marroc.- 3. Les relacions amb Granada i els incidents de cors: L'aliança amb Granada de 1296 i els incidents fins a 1298. La renovació de la pau el 1300 i els greus incidents de 1304. Els incidents marítics des del tractat de 1304. Les conseqüències de l'expansió de Granada pel Magrib el 1306. Cap a la croada de 1309 contra Granada.

En un treball anterior¹, he analitzat el paper i els àmbits d'actuació dels corsaris en la guerra marítima medieval, la reglamentació del cors, el finançament, causes, escenaris de preses, refugis dels corsaris o indemnització de preses, basant-me especialment en el cors entre cristians; hi remeto pel que fa als aspectes generals². Ara, presento les dades reunides sobre incidents de cors i pirateria amb els països musulmans occidentals, en el context de les relacions entre aquests països i la Corona catalanoaragonesa en un període breu de temps del regnat de Jaume II, marc cronològic que espero anar ampliant en el futur.

El cors amb països islàmics es justificava en el context de la lluita religiosa contra l'enemic de la pròpia fe. Hi havia corsaris cristians que s'armaven només per actuar en aquesta àrea, mentre que altres eren oportunistes, eren patrons de vaixells mercants armats que feien alguna captura si trobaven una ocasió propícia.

La zona marítima compresa entre la costa catalana pel nord, la costa magribina al sud i Sardenya a l'est, amb les illes Balears al centre, era molt batuda pels corsaris musulmans, com ho era, en direcció contrària, pels corsaris cristians, que armaven als ports catalans, mallorquins o valencians. Els vaixells o les costes del Magrib eren atacats amb més freqüència que no pas els de Granada perquè els tractats de pau i treva amb aquest país, més habituals que els períodes de guerra oberta, limitaven força els incidents, malgrat que no eren pas absents del tot, especialment en els darrers temps de vigència d'un tractat de pau o mentre es negociava el següent³. Els litorals abruptes i les petites illes properes a la costa eren els llocs més propicis a incidents perquè els corsaris s'hi amagaven per tal d'atacar per sorpresa tant vaixells com petites poblacions. Els ports eren visitats sovint també pels corsaris o les petites flotes de cors, on trobaven sempre embarcacions poc preparades per a la defensa.

El cors amb països islàmics tenia en comú amb el cors entre cristians l'atac als vaixells de l'enemic, però se'n diferenciava per la pràctica de la terrassania, el desembarcament en terra enemiga per tal de prendre captius, que eren el botí més important del cors amb els països islàmics. La terrassania era practicada tant pels cristians, catalans o castellans, com pels musulmans. Cal dir, però, que els territoris grecs ortodoxos eren assimilats en certa

¹Aquest treball ha estat realitzat dins del projecte de recerca *La Corona de Aragón en el Mediterráneo medieval: puente entre culturas, mediadora entre Cristiandad e Islam*, concedit pel Ministeri d'Educació i Ciència (HUM2007-61131). Es beneficia també de l'ajuda concedida al "Grup de recerca consolidat *La Corona catalano-aragonesa, l'Islam i el món mediterrani*", pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya per al període 2005-2009 (SGR2005193).

²M.T. FERRER I MALLOL, *Corso y piratería entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media*, a *La Península ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV*, V Jornadas Hispano-Portuguesas de Historia Medieval (Cádiz 1-4 abril 2003), Sevilla-Cádiz, Diputación de Cádiz. Servicio de Publicaciones - Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006, p. 255-322.

³A. DÍAZ BORRÁS, *Los orígenes de la piratería islámica en Valencia. La ofensiva musulmana trecentista y la reacción cristiana*, Barcelona, CSIC, Institución Milá y Fontanals, 1993; IDEM, *El caso ciutrocentista de Valencia en el tumultuoso Mediterráneo 1400-1480*, Barcelona, CSIC, Institución Milá y Fontanals, 2002; M.D. LÓPEZ, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*, Barcelona, CSIC, Institución Milá y Fontanals.

manera amb els infidels i també patien terrassanies per part de corsaris, catalans o d'altres procedències, ja que, com els sarraïns, els grecs presos podien ésser venuts com a captius.

La crònica de Gutierre Díez de Games, *El Victorial*, encara que sigui més tardana del període que tracto avui ens ofereix una narració d'un d'aquests desembarcaments en el Magrib, que permet veure com es desenvolupaven aquestes operacions⁴.

L'activitat dels corsaris era perseguida si no s'ajustava a les normes d'atacar només els vaixells de països amb els quals s'estava en guerra. Sovint els corsaris i pirates posaven en perill tractats de pau negociats a vegades durant mesos i causaven una gran irritació al monarca, perquè veia transgredida una regalia fonamental i irrenunciable, que era la de decretar pau o guerra amb altres estats. En algun cas, com el del comte d'Empúries, del qual ens ocuparem més endavant, l'enfrontament amb el rei fou més clar, fins i tot des del punt de vista jurídic, perquè pretenia no estar sotmès a la regalia de pau i guerra.

En el segle XIII, el cors que havia estat tan potent en l'època califal omeia, en el segle IX i encara fins als segles XI i XII⁵, havia experimentat un retrocés fort, especialment a la costa magribina, a causa de la puixança de la marina cristiana, concretament de la marina catalana, que dominà la Mediterrània occidental després de la conquesta de Mallorca i València i l'assentament de la dinastia barcelonina a Sicília. Presentem un resum de la situació de pau o guerra amb cadascun dels estats magribins i amb Granada en el segle XIII abans de l'inici del regnat de Jaume II, per centrar-nos després en els incidents esdevinguts durant els primers anys del seu regnat, fins a la croada contra Almeria de 1309, que és una fita important en les relacions amb els països islàmics occidentals.

1. LES RELACIONS AMB ELS PAÏSOS DEL MAGRIB I AMB GRANADA FINS AL REGNAT DE JAUME II

La victòria cristiana de les Navas de Tolosa, l'any 1212, provocà la desintegració de l'imperi almohade, tant a la Península com al Magrib. De les seves restes sorgiren, a la Península, el regne de Granada i, al Magrib, els sultanats del Marroc, amb capital a Fes, que fou governat per la dinastia

⁴*El Victorial, crónica de don Pero Niño, conde de Buelna*, por su alférez Gutierre Díez de Games, edición y estudio por J. de Mata Carriazo, Madrid, 1940; cf. les campanyes a Barbaria a p. 103-105, 114-137. Hi ha una nova edició de R. BELTRÁN LLAVADOR, editada a Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca, 1997. L'expedició de Pero Niño per la Mediterrània ja fou comentada i documentada a M.T. FERRER I MALLOL, *Els corsaris castellans i la campanya de Pero Niño al Mediterrani. Documents sobre "El Victorial"*, "Anuario de Estudios Medievales", 5 (1968), p. 265-338, reeditat i traduït al castellà, amb algunes ampliacions bibliogràfiques, a *Los corsarios castellanos y la campaña de Pero Niño en el Mediterráneo (1404). Documentos sobre "El Victorial"*, al llibre de la mateixa autora: *Corsarios castellanos y vascos en el Mediterráneo medieval*, Barcelona, CSIC, Institución Milá y Fontanals, 2000, p. 9-98.

⁵P. GUICHARD, *Los inicios de la piratería andalusí en el Mediterráneo occidental*, a *Estudios sobre historia medieval*, València, Ed. Alfons el Magnànim, 1987, p. 73-103.

marínida o benimerí, el de Tremissèn, dominat pels abdalwadites o zayyanís i, a l'est, el de Tunis, governat pels hàfsides.

Tunis

Els catalans tingueren relacions molt intenses amb el sultanat de Tunis i potser per aquesta causa fou el territori del Magrib on tingueren més conflictes. Després de l'intent d'una flota tunisenca de portar socors a València durant la conquesta de Jaume I, l'any 1238, les relacions entre catalans i tunisencs esdevingueren tenses durant uns anys, però ben aviat els interessos comercials prevalgueren i foren negociats acords de pau entre 1240 i 1241 per l'infant Pere de Portugal com a senyor de Mallorca. Entre 1235 i 1250 s'havien organitzat poderoses institucions com els consolats de Tunis i de Bugia, amb els seus alfòndecs, botigues etc. i les milícies cristianes, amb un alcaid català, una part del salari del qual pervenia al monarca catalanoaragonesa, ingrés que al llarg de l'any era molt notable. Entre 1256 i 1257 els pactes foren renovats i gràcies a les dissensions internes dins de la família regnant a Tunis Jaume I aconseguí el pagament de certes sumes i de regals per part del sultà, que els monarques catalans interpretaren com a senyal de submissió i que s'anaren pagant fins al 1282.

Entre 1262 i 1263 començaren a sorgir incidents provocats per corsaris de totes dues bandes i les relacions mútues es deterioraren. L'any 1264, el rei Jaume I no es considerava en pau amb cap regne musulmà occidental; la crisi per la revolta dels sarraïns de Castella en combinació amb Granada fou la responsable d'aquest canvi, però l'alfòndec català a Tunis continuà funcionant i també continuà present al sultanat la milícia cristiana. La croada del rei francès sant Lluís contra el sultanat tunisenc (1270) féu canviar d'actitud ambdues parts, el sultà hàfsida perquè necessitava la neutralitat de Jaume I i aquest monarca perquè la croada obeïa en bona part als interessos de Carles d'Anjou, que s'havia apoderat de la veïna Sicília i no volia que els gibel·lins usessin Tunis com a refugi i possible base d'actuació. Jaume I no volgué prendre part a la croada i ben poc després, l'any 1271, signava un tractat comercial amb Tunis, el primer que s'ha conservat, bé que no mancaren els incidents.

Pere el Gran, esdevingut rei, centrà la seva política amb Tunis en l'objectiu d'obtenir una certa dependència del sultanat respecte a la seva corona -que podia ser el pròleg d'una intervenció militar després- per una banda, i per tal d'aconseguir uns ingressos que podien alleujar la permanent falta de recursos de la Corona per l'altra. Però com que els sultans successius s'hi negaren, Pere el Gran atia les discòrdies internes i els enderrocaments dels sultans per tal d'aconseguir un aliat sumís, a fi que Tunis pogués servir de base per passar a Sicília. L'expedició a Alcoll o Collo, de 1282, tingué aquest objectiu; no aconseguí imposar el seu aliat en el tron de Tunis però sí

que serví per fer el salt a Sicília quan els sicilians el cridaren, uns mesos després de les Vespres sicilianes⁶.

Dos anys després, Pere el Gran aprofità la debilitat de Tunis i la seva pròpia força per autoritzar la conquesta de les illes tunisenques de Gerba i Querquens per part de Roger de Llúria, que les tingué com un principat propi. L'almirall conquerí Gerba el 1284 i les Querquens entre 1285 i 1286; fou una conquesta violenta amb ràtzies i presa d'alguns milers de captius. La crònica de Ramon Muntaner informa de les terrassanies i atacs incessants contra les costes de Barbaria per part de l'almirall Roger de Llúria i del seu nebot Joan, amb guanys tan importants que aconseguïen finançar el propi armament; el nombre de captius que esmenta la crònica, potser exagerat, és de 300 en l'expedició de Joan de Llúria i de 10.000 en l'expedició contra Gerba. També Conrad Lancia realitzà una altra expedició contra els ports i costes de Tunis i Bugia⁷.

Aquesta època turbulenta quedà closa, o almenys ho semblà, amb el tractat de pau signat per Pere el Gran i els representants del rei de Tunis al Panissars el 2 de juny de 1285, tractat que havia d'ésser observat durant quinze anys. Finalment, el rei Pere obtingué el tribut de Tunis, però com a rei de Sicília. El fill i successor del rei Pere, Alfons el Franc, no ratificà el tractat de Panissars a la mort del seu pare i durant un temps els atacs corsaris contra Tunis foren permesos i el rei donà suport als enemics de Tunis i als pretendents al tron tunisenc. Finalment, el 1291, el vicealmirall Bernat de Bellví negocià la pau amb Tunis; no aconseguí l'objectiu de fer reconèixer el tribut ni tan sols en forma d'un préstec de 100.000 besants (equivalents a 20.000 dinars d'or), tal com l'havia plantejat el rei Alfons, però aconseguí almenys el pagament de 4.000 dinars d'or⁸. Poc després d'haver-se signat aquest tractat, Alfons el Franc morí i fou succeït pel seu germà Jaume, rei de Sicília.

Tremissèn

Les relacions dels catalans amb la Barbaria central, és a dir, amb el sultanat de Tremissèn foren menys intenses que les que hi hagué amb Tunis i no s'hi registraren intents d'intervenció catalana tan clars com a aquest país. Sembla que Jaume I signà un tractat amb Yaghmorasen potser vers 1250, que no s'ha conservat. Gràcies als serveis prestats per les milícies catalanoaragoneses a Tremissèn, s'aconseguí que el sultà lliurés cada any un regal, dit joies,

⁶CH.E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib aux XIIIe et XIVe siècles*, París, PUF, 1966, p. 95-104, 111-115, 119-128; 238-248 i 251-259.

⁷Ramon MUNTANER, *Crònica*, a *Les quatre grans cròniques*, ed. de F. SOLDEVILA, Barcelona, Ed. Selecta, 1971, p. 692-694. Recullen i comenten els paràgrafs més significatius de les cròniques sobre aquesta qüestió: R. CARINENA - A. DÍAZ, *Pirateria, esclavatge i captivitat entre la Corona d'Aragó i Barbaria en la literatura catalana medieval: una aproximació al seu estudi a Actas do XIX Congresso Internacional de Linguística e Filologia Românicas (1989)* (Universidade de Santiago de Compostela, 1989), publ. por R. LORENZO, VII. Sección IX, A Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza 1994, p. 657-682, concretament p. 661, 663-664.

⁸CH.E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 259-274 i 278-294.

als monarques catalans: una part dels drets de duana, que venia a ésser una mena de tribut.

Quan Pere el Gran accedí al tron, renovà el tractat signat pel seu pare amb Yaghmorasen, vers 1277; però l'harmonia no durà gaires anys; hi hagué atacs a les costes de Tremissèn per part de Conrad Lancia, el 1279. Les relacions milloraren el 1285 i fou signat un tractat, confirmat el 1286 per Alfons el Franc, fill i successor de Pere el Gran. El tractat donà al monarca català la meitat dels ingressos de les duanes de Tremissèn pels drets d'importació pagats pels cristians als ports del sultanat. Quan el rei Alfons morí, el 1291, estava negociant la confirmació del tractat anterior i, aquesta vegada, el rei volia imposar un tribut de 2.000 dinars⁹.

Marroc

La presència catalana al Marroc fou escassa fora dels contactes comercials. Hi hagué, però, intervencions a Ceuta, la més important de les quals fou l'ajut naval prestat al sultà benimerí Abu Yussuf per conquerir Ceuta el 1274. L'operació fou un èxit, però un error polític monumental perquè Jaume I donà la clau de l'Estret al sultà marínida, que immediatament oblidà les promeses que li havia fet i utilitzà aquesta posició per travessar l'Estret i atacar Castella el 1275. La necessitat de Pere el Gran d'esclafar la revolta d'Al-Azraq al regne de València li impedí d'intervenir en aquesta guerra, bé que a la tardor de 1279, la flota de Conrad Lancia, castigà la costa de Barbaria fins a Ceuta, on entrà al port i s'apoderà de diverses tarides; poc després, ja en mar obert, s'enfrontà amb una flota de deu galeres marínides, que foren derrotades.

Abu-Yakub, fill d'Abu-Yusuf (1286-1207), deixà d'interessar-se per l'expansió a la península ibèrica i escollí com a objectiu l'expansió a Àfrica. Alfons el Franc intentà signar una aliança amb ell a fi d'assegurar-se un aliat, a més de Granada, contra Castella, però no ho aconseguí i el sultà romangué neutral quan esclatà la guerra entre ambdós estats el 1289, però després ho hagué de lamentar perquè quan s'acabà aquesta guerra, el 1291, Castella llançà una ofensiva contra les places marínides de la Península. Precisament quan Alfons el Franc morí, aquell mateix any, en plena joventut, un ambaixador d'Abu-Yaqub havia anat a trobar-lo per demanar una aliança. Fou Jaume II qui rebé aquest ambaixador i es limità a reclamar la indemnització per un incident marítim d'uns anys abans, en temps de la pau signada amb Marroc pel seu pare¹⁰.

⁹Ch.E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 155, 200, 203 i 312-326.

¹⁰Ch.E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 157-168, 194-202 i 212-219.

Granada

En el context de revoltes que seguiren la derrota de les Navas, Muhammad ibn Nasr, senyor d'Arjona, es proclamà independent (1232) i anà ampliant els seus dominis fins a dominar el territori entre Tarifa i Almeria. Granada es convertí en la capital d'aquest regne (1236). Aquesta etapa de formació coincidí amb un moment d'expansió cristiana, que semblava que acabaria amb les restes del poder islàmic a la Península: Jaume I conqueriria el regne de València (1232-1245) i Ferran III adquiriria diverses places andaluses, entre les quals Còrdova (1236), mentre que imposava un protectorat a Múrcia (1243). Muhammad I aconseguí desviar aquesta pressió i signà un tractat amb Castella, l'any 1246, pel qual cedia a Ferran III Arjona i Jaén i es declarava vassall de Castella¹¹.

Però, després de la conquesta de Sevilla (1248), l'empenta expansiva cristiana disminuï i el regne de Granada es consolidà i creixé amb l'aportació dels sarraïns desplaçats dels regnes conquerits pels cristians. Muhammad i els seus successors de la dinastia nassarita saberen jugar la carta diplomàtica per salvar i mantenir durant dos segles i mig el darrer reducte de l'Islam a la Península. Una relació molt estreta amb el Marroc, que li envià els seus exèrcits quan es veia amenaçada, fou la seva garantia de supervivència; n'evità una dependència excessiva girant-se-li en contra, a vegades, i aliant-se amb els cristians. Granada utilitzà també les guerres entre Castella i la Corona catalanoaragonesa fent valer el seu suport als uns o als altres. Hi hagué dos elements més que asseguraren la pervivència de Granada: l'atribució d'aquest territori a la futura conquesta de Castella, des del tractat d'Almirra de 1244 entre aquest regne i la Corona catalanoaragonesa, i la relació de vassallatge amb Castella. Sense rival que se li pogués avançar en la conquesta, Castella no s'afanyà a realitzar-la.

En els primers temps del regne de Granada, les relacions amb la Corona catalanoaragonesa foren escasses. L'any 1269, però, Jaume I signà una treva amb Muhammad II i amb el senyor de Ceuta¹², que no evità que, l'any 1275, ambdós aliats ajudessin Al-Azraq a estendre la revolta que s'havia iniciat entre els sarraïns valencians¹³. Pere el Gran volia pau a la Península per tal de poder intervenir a Sicília i procurà no implicar-se en els conflictes entre Castella, Granada i el Marroc, tot i que el 1277 i 1278 envià la flota cap a l'Estret per tal d'evitar que arribessin ajuts als sarraïns revoltats valencians i

¹¹Sobre els orígens i la història del regne de Granada, cf. M.A. LADERO QUESADA, *Granada, historia de un país islámico (1232-1571)*, 3a. ed. rev., Ed. Gredos, Madrid, 1989, p. 125-129. Cf. també R. ARIÉ, *L'Espagne musulmane au temps des Nasrides (1232-1492)*, De Boccard, París, 1973.

¹²A. GIMÉNEZ SOLER, *El sitio de Almería en 1309*, Barcelona, 1904, doc. 1, p. 75. M. CUBELLS, *Documentos diplomáticos aragoneses (1259-1284)*, "Revue Hispanique", 37 (1916), docs. 43-44, p. 142.

¹³Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, edició a cura de M.T. FERRER, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995, I, p. 406-414, II, p. 17-18.

per atacar la flota marroquina¹⁴. El 1284, quan esperava la invasió francesa, demanà a Granada mercenaris magribins, que efectivament es posaren al seu servei¹⁵.

El seu fill Alfons el Franc signà treves amb Granada l'any 1288, quan decidí donar valença als infants de la Cerda, fills del difunt Ferran, primogènit d'Alfons X de Castella, contra el seu oncle el rei Sanç IV¹⁶ i prengué al seu servei un mercenari Mahomet Abenadalill entre 1290 i 1291¹⁷.

2. LES RELACIONS AMB ELS PAÏSOS DEL MAGRIB DURANT ELS PRIMERS ANYS DEL REGNAT DE JAUME II: L'ÈPOCA DEL PREDOMINI CATALÀ EN EL MAR

Les costes i la marina magrebines sofriren durant els darrers vint anys del segle XIII i els primers del XIV un desgast terrible a causa de les innumerables captures. La major part dels incidents sembla haver-se concentrat a la regió de Tunis com a conseqüència de l'activitat bèl·lica a l'entorn de Sicília entre catalans i angevins.

Quan Jaume II accedí al tron de la Corona catalanoaragonesa, a la mort del seu germà Alfons el Franc, tornà a reunir els regnes patrimonials i Sicília fins que, per la pau d'Anagni, el 1295, abandonà Sicília i el seu germà Frederic fou proclamat rei pels sicilians.

Tunis

Jaume II, mentre era rei de Sicília, havia procurat mantenir contactes diplomàtics amb Tunis, no solament pel tribut que aquest sultanat pagava a Sicília des de feia temps, sinó per conveniències polítiques. Fou partidari d'una tàctica d'infiltració més que no pas de la conquesta directa. Reprengué la via de les negociacions i el mes de maig de 1292 envià un jurista barceloní, Guillem Olomar, a Tunis amb la missió de solucionar els incidents marítims, cobrar el tribut endarrerit de Sicília i obtenir un préstec, mentre que es deixava per a una altra ambaixada la confirmació de la pau negociada per Bellví l'any anterior. Sembla que pogué cobrar el tribut endarrerit però no el préstec. Per tal de pressionar Abu Hafs, Jaume II inicià negociacions amb

¹⁴A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", III, 111-115. Ch.E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 198-202.

¹⁵F. GAZULLA, *Las compañías de zenetes en el reino de Granada*, "Boletín de la Real Academia de la Historia", 90 (1927), p. 175-176 i 180-181. F. SOLDEVILA, *Sarrains i catalans*, "Revista de Catalunya", XII (1929), p. 278-280. Ch.E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 205-206.

¹⁶A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada*, p. 116-117. Ludwig KLÜPFEL, *Die äussere Politik Alfonsos III von Aragonien*, Berlin-Leipzig, 1911-1912, p. 108-111 i doc. 10 i 12, p. 162-166.

¹⁷Brian CATLOS, *Mahomet Abenadalill: A Muslim Mercenary in the service of the kings of Aragon (1290-1291)*, a H. J. HAMES ed. *Jews, Muslims and Christians in and around the Crown of Aragon. Essays in Honour of Professor Elena Lourie*, Brill, 2004, p. 257-302.

el senyor de Bugia, Abu Zakariya, que havia aconseguit ampliar el seu territori i aspirava a apoderar-se de Tunis, però malgrat que semblava que Abu Hafs cediria finalment, tampoc l'ambaixada de Berenguer de Vilaragut aconseguí solucionar la pretensió catalanoaragonesa d'obtenir un tribut com a rescat de la pau¹⁸.

Pel que fa als incidents als quals es referien les instruccions de l'ambaixada de Guillem Olomar, trobem el cas d'un comerciant de Messina, anomenat Brusques, que s'havia queixat a Jaume II perquè el govern de Tunis no li pagava una quantitat que li devia; per tal que pogués rescabalar-se d'aquest deute, l'any 1291, Jaume II l'autoritza a sortir en cors contra els tunisencs i demanà als seus oficials i particularment a Roger de Llúria, que ajudessin Brusques. Les represàlies solien afegir més tensió a la relació entre dos països perquè originaven altres represàlies de la part contrària. En aquest cas, però, cal assenyalar l'extremada prudència de Jaume II. No solament avisà d'aquesta concessió a Abu Hafs, sinó que disposà que les preses fetes en virtut d'aquesta concessió fossin lliurades a un oficial de Sicília o de la Corona catalanoaragonesa, que les retindria un temps, durant el qual Abu Hafs podria recuperar-les si pagava a Brusques; si no ho feia, les preses serien venudes. Ignorem quin fou el final de l'afer¹⁹.

Per la seva banda, el rei de Tunis Abu Hafs envià un missatger a Jaume II per queixar-se del fet que pirates de la seva terra havien pres alguns *gurabs* d'homes súbdits seus. En la seva resposta del maig de 1292, Jaume II assegurà que l'incident li desplaïa molt i que havia encarregat al seu germà, l'infant Pere, d'obrir una enquesta sobre aquests fets; en cas que aquests danys fossin confirmats, l'infant castigaria els culpables. Assegurà que prohibiria que durant la treva els homes de la seva terra inferissin danys als de Tunis.

D'un altre incident del qual es queixava el sultà de Tunis Jaume II no pogué prometre'n solució. Es tractava de Jaume Brossa, que havia armat a Mallorca un pàmfil de 100 rems, amb el qual havia causat molts danys a Tunis, on havia atacat una vila tunisenca d'on s'endugué alguns sarraïns que vengué a Càller. Jaume II al·legà que Jaume Brossa havia armat a Mallorca, que llavors no pertanyia al seu domini, i creia que, a més, no hi havia treva entre el rei d'Aragó i el de Tunis en aquell moment. D'altra banda, Jaume Brossa no residia als seus dominis sinó que, segons creia, habitava a Càller. El rei, doncs, es limità a prometre d'escriure als dirigents de Càller perquè no li donessin suport i d'investigar si tenia béns al seu regne perquè en aquest cas els confiscaria.

L'ambaixador tunisenc es queixà encara perquè Pere Nebot i Pere de Ribalta, de València, havien entrat en el port de Tunis amb una galiota, hi

¹⁸CH. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 295-296, 299-303. Cf. també F. GIUNTA, *Sulla politica tunisina di Giacomo II*, a *Uomini e cose del Medioevo mediterraneo*, Palerm, G. Manfredi, 1964, p. 131-165.

¹⁹ACA, C, reg. 90, f. 27 v. i 27 bis, 28 v. i 29 (1291, setembre, 1 i 5). Cit. Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 297.

havien pres una nau en la qual hi havia onze persones i se l'havien enduta a Catalunya. Jaume II informà el rei de Tunis que havia obert una enquesta sobre aquesta qüestió per saber si l'incident s'havia esdevingut en temps de treva²⁰.

Hi havia pendent també un afer de Simó de Vic, del qual no hi ha més informació, i els incidents provocats per corsaris de Sicília; de tots aquests afers havia de parlar a Tunis l'ambaixador Olomar, a més de la qüestió del tribut per a la Corona catalanoaragonesa que Jaume II volia garantir-se per al cas que perdés Sicília. Malgrat que l'ambaixador portà uns falcons com a regal per al sultà, no aconseguí convèncer-lo²¹.

Un cop signada la treva, els incidents continuaren. El 1296 un corsari anomenat Guerau de Quinzà havia portat a Tarragona, tornant de Barbaria, alguns sarraïns, tant de l'illa de Pantel·leria, que era de la reina Constança, mare de Jaume II, com també de llocs del sultà de Tunis, que era en treva amb ell. Com que les irregularitats semblaven clares, el rei manà a Bernat de Fonollar, veguer de Tarragona i Camp, que emparés els sarraïns i que els mantingués en el seu poder fins que fos verificada la identitat dels captius. Si els sarraïns haguessin estat venuts, li manà que prengués fiança suficient dels propietaris a fi que, si els sarraïns eren realment d'aquests llocs, poguessin ésser retornats²².

Potser per la freqüència dels incidents irregulars, Jaume II disposà que s'efectués un control més acurat dels armaments en cors contra infidels i altres enemics i que, sobretot, fossin demanades fiances als responsables, aplicant una taula de fiances establerta segons la grandària del vaixell. La taula figura en un manament del setembre de 1296 dirigit al batlle general del regne de València Pere de Llibià, però és probable que també s'apliqués a Catalunya. El batlle s'havia d'assegurar que els mariners o altres que arressin no fessin mal a homes dels dominis del rei o dels qui tenien pau o treva amb ell. Abans que entressin a les galeres o llenys haurien de prestar seguretat per fiances o fiadors idonis. Les galeres de 80 remos o més: 4.000 morabatins d'or; lleny armat de 60 remos fins a 80: 3.000 morabatins d'or; lleny armat de 30 remos fins a 60: 2.000 morabatins; lleny de 20 remos fins a 30: 1000 morabatins d'or; llenys o barques de 20 remos en avall: 50 morabatins d'or. Els còmits, nauxers o proers que anessin en aquestes galeres o llenys armats havien de prestar

²⁰ACA, C, reg. 252, f. 34 r. (1292, maig, 18. Barcelona). Publ. F. GIUNTA, *Sulla politica tunisina*, p. 146-147. Cit. Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 300.

²¹Les instruccions de l'ambaixada Olomar han estat publicades per A. de CAPMANY Y DE MONTPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, 2^a ed. a cura d'E. GIRALT Y RAVENTÓS i C. BATLLE Y GALLART, Barcelona, 1962, doc. 49, i A. MASIA DE ROS, *La Corona de Aragón y los estados del norte de África. Política de Jaime II y Alfonso IV en Egipto, Ifríquia y Tremecén*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1951, doc. 110, i per F. GIUNTA, *Sulla politica tunisina*, p. 146-147. Comentat per aquests autors i per Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 300-301. El 7 de desembre Jaume II escriví a Olomar responnent a una carta d'aquest on exposava els esforços fets per obtenir del sultà el préstec que el rei volia, aquest li demanà que insistís: ACA, C, reg. 94, f. 9 v. Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 301, n. 4.

²²ACA, C, reg. 104, f. 89 v. (1296, setembre, 2. València).

jurament i homenatge en poder del batlle d'observar aquesta disposició i havien d'obligar els seus béns²³.

No era només el descontrol dels corsaris més o menys anònims el que preocupava sinó també els abusos dels poderosos. Per exemple, l'any 1297, els mallorquins estaven preocupats pels danys que podria suposar en llur comerç a Barbaria, especialment amb Tremissèn, Bernat de Sarrià, que s'estava armant per anar en cors²⁴.

Bernat de Sarrià, que havia substituït Roger de Llúria com a almirall en els mesos en què aquest dubtà entre mantenir-se fidel a Frederic de Sicília o passar altra vegada al servei de Jaume II i que el succeí en el càrrec a la seva mort, causà, efectivament, alguns problemes amb la flota de vint galeres que el rei li confià el 1298 per hostilitzar el seu germà Frederic de Sicília, en els anys de l'enfrontament entre tots dos germans. El rei li concedí facultats per signar treves amb el sultà de Tunis i d'altres senyors del nord d'Àfrica pel temps que li semblés oportú, de manera que queda clar que l'armament no anava en principi dirigit contra Barbaria, malgrat que com veurem, alguns llocs sofriren danys²⁵. Ningú no en sortí tan perjudicat, però, com Roger de Llúria, deixant de banda Frederic de Sicília. Sarrià prengué molts captius a les illes de Malta i Pantel·leria, que eren sota la sobirania de Frederic de Sicília²⁶, però sobre tot s'acarnissà en l'atac a les illes de Gerba i Querquens, que no es trobaven sota la jurisdicció de Sicília sinó de l'almirall Roger de Llúria, com ell devia saber prou bé. Però Bernat de Sarrià i Roger de Llúria no eren amics, precisament, i Bernat de Sarrià approfita l'ocasió per damnificar-lo. Després el rei hagué de fer buscar tots els captius sarraïns procedents d'aquestes illes que havien començat a ésser venuts a Mallorca, a Barcelona, a València i a altres ciutats per tal de retornar-los a l'almirall²⁷. La flota de Sarrià també fou responsable d'alguns atacs contra vaixells musulmans que originaren represàlies contra mercaders catalans a diversos llocs. En compensació, la flota de Bernat de Sarrià evità els danys que haurien ocasionat el gran nombre de corsaris que s'hi havien enrolat, segons comunicació de Jaume II al rei de Granada²⁸.

²³ ACA, C, reg. 105, f. 121 v.-122 r. (1296, setembre, 20. València).

²⁴ ACA, C, reg. 109, f. 206 v. (1297, agost, 8. Lleida).

²⁵ ACA, C, reg. 252, f. 169 r.-v. (1297, juliol, 30). Publ. per J.M. RAMOS LOS CERTALES, *El cautiverio en la Corona de Aragón durante los siglos XIII, XIV y XV*, Saragossa, Publicaciones del Estudio de Filología de Aragón, 1915, doc. III, que indica f. 270, erradament, com també la data és equivocada: 27 de febrer de 1298; a més presentà dos documents com un de sol. Segons Dufourcq, Ramos Loscertales havia tret aquesta notícia de: RAH, Colección Sanz de Barutell, art. 8 nùms. 72 i 73. Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 350. Segons aquest autor, la carta 1305 sense data es refereix també a aquest armament.

²⁶ Frederic de Sicília es queixà d'aquests atacs en cartes a alts personatges i a les ciutats, que no arribaren a destí: ACA, cr Jaume II, núm. 10.142-10.168 (1298, febrer, 13). Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 314.

²⁷ ACA, C, reg. 110, f. 76 r.-v. i 80 r.-v. (1298, abril, 9 i 10. València).

²⁸ ACA, C, reg. 107, f. 219 v.-220 v. (1298, febrer, 12. Cocentaina).

La pau de 1301 i els incidents posteriors

Uns anys després, quan Jaume II ja havia perdut Sicília i Abu Hafs era mort i l'havia succeït un nebot, Abu Asida, fou signat un tractat de pau amb Tunis de gran importància, el 31 de novembre de 1301. Jaume II, després de deu anys d'insistir-hi i d'usar tota mena de pressions, aconseguí una prestació de Tunis que podia donar origen a un tribut estable, bé que finalment no fou així: la meitat dels drets de duana que pagaven a Tunis els mercaders catalans. Fou concedit amb el pretext de la indemnització per la depredació d'un vaixell català, pertanyent al rei, la nau Estancona, patronejada per Pere Bussot, que havia naufragat a les costes de Tunis, a la Gripià (Kelibia), després de sortir de Siracusa quan es dirigia cap a Nàpols amb una càrrega de blat. Jaume II havia valorat la càrrega en 8.000 unces d'or i la nau en 1.000, a part d'eixàrcies i aparells, dels quals havia demanat la restitució. El rei també havia demanat la devolució a Ramon Muntaner, el cronista, d'una nau seva, amb la càrrega corresponent, que havia naufragat en el golf de Tunis; no n'havia donat la valoració perquè l'havia de lliurar a Tunis el mateix Muntaner o el seu procurador²⁹.

El tractat de pau de 1301 no aconseguí fer desaparèixer els incidents piràtics. L'almirall Roger de Llúria era percebut des de Tunis com la principal amenaça per a la pau i per aquest motiu el sultà reclamà a Jaume II que l'hi fes respectar, demanda a la qual el monarca accedí; complí la seva paraula i li manà, que ja que era el seu almirall, respectés el seu compromís de no causar cap dany al rei de Tunis ni als seus súbdits durant deu anys³⁰. Però des del seu principat de les illes de Gerba i Querquens no cessà d'hostilitzar Tunis entre 1302 i 1304, en què cap a la fi de juny o primers de juliol retornà als seus dominis valencians.

Els registres o les cartes reials ens informen de molts incidents de pirateria, que resulten corroborats pels memorials presentats tant per catalans com per tunisencs l'any 1307, amb motiu de l'ambaixada de Pere Bussot a Tunis. Aquests memorials dibuixen un quadre impressionant de violències, entre les quals s'havia de desenvolupar el comerç³¹.

La part catalana es queixà de la captura d'una barca de vuit remes, que anava de Trapani, a Sicília, a Trípoli, que fou presa per les galeres armades del capità de Tunis; a la barca hi viatjaven sis catalans, que foren depredats, privant-los fins i tot dels vestits que portaven. El mateix capità prengué també una embarcació del barceloní Jaume Delpont, que portava blat; dels divuit

²⁹ACA, C, reg. 334, f. 25 r.-v. (1301, juny, 5, Lleida). C, cr Jaume II, caixa 136, núm. 529 (abans caixa 87 de jueus i musulmans), publ. per A. MASIÀ, *La Corona de Aragón*, p. 417-418, sense indicar la data aproximada de juny de 1301. També A. GIMÉNEZ SOLER, *Episodios de la historia de las relaciones entre la Corona de Aragón y Túnez*, "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", I (1907), p. 195-224, concretament, p. 198-200 i 207-215. L'ambaixador fou Ramon de Vilanova. Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 414-416.

³⁰A. MASIÀ, *La Corona de Aragón*, doc. 115. ACA, C, reg. 124, f. 162 r. (1302, maig, 20. Saragossa).

³¹A. MASIÀ DE ROS, *La Corona de Aragón*, p. 193-198.

catalans que anaven a bord només en quedaren vius tres, que es trobaven captius, llavors, a Tunis; Jaume II en demanava l'alliberament. La part tunisenca negà la veracitat del primer atac i, pel que fa al segon, el justificà pel fet que l'embarcació catalana s'havia armat a Sicília, portava queviures a les naus que havien pres i cremat una nau musulmana que venia d'Orient i tenia la intenció de comprar com a captius els musulmans que anaven en aquesta nau; a més, assegurava que eren catalans residents a Sicília, dels que armaven constantment contra Ifríquia i que, per tant no entraven en els pactes amb el rei d'Aragó. Com veiem, en aquest cas, els tunisencs es basaven només en intencions i no pas en fets reals per justificar la seva acció contra l'embarcació catalana; es tractava d'una represàlia. A més, totes dues parts discutiren reclamacions catalanes de mercaderies salvades de naufragis al mar de Tunis.

La part tunisenca denuncià un nombre molt superior de danys. A part dels causats per Roger de Llúria, almenys deu vaixells o petites flotes corsàries havien pres entre dinou i vint vaixells musulmans. Entre els corsaris hi havia personatges importants com Pere Ribalta, de València, el vescomte de Castellnou o el burgès barceloní Simó Ricard.

Roger de Llúria féu desembarcaments a la regió de Hammamet, a les terres situades entre Mahdia i Sfax i a la regió de Bona; saquejava un poble, matava una part de la població i se n'endua captiva una altra part per vendre'ls com a captius. Una d'aquestes terrassanies s'esdevingué l'any 1302, quan capitanejava una flota de nou galeres³². Féu incursions als ports de Bona, Bizerta, Tunis i fins i tot prengué béns personals del sultà, prengué vaixells musulmans, vaixells cristians, com un lleny portuguès³³ i un vaixell de Ragusa³⁴. Tots els almiralls, vicealmiralls i capitans generals de flotes solien excedir-se en les seves missions, però Roger de Llúria s'acarnissà en els seus atacs contra la costa tunisenca i posà en perill la pau que el seu rei havia signat amb aquest país. Ja sense enemics a qui combatre quan la guerra contra els Anjou havien esdevingut una aliança i s'havia acabat l'enfrontament entre Jaume II i el seu germà Frederic de Sicília, l'Islam havia passat a ésser el seu enemic. Roger de Llúria havia assegurat al rei Jaume II que estaria sempre al seu servei per combatre l'Islam³⁵. De moment, però, li creava dificultats perquè començaren a arribar-li queixes per les seves captures. El rei tenia l'excusa que les illes de Roger de Llúria no eren sota el seu control, però era un argument feble perquè continuava essent el seu almirall.

³²Parla d'aquests fets un raport del cònsol Fava: cr. Jaume II, caixa 21, n. 4160 i el memorandum tunisenc d'octubre de 1307: Maximiliano ALARCÓN-SANTÓN i Ramón GARCÍA DE LINARES, *Los documentos árabes diplomáticos del Archivo de la Corona de Aragón*, editados y traducidos por -, Madrid-Granada, Publicaciones de las Escuelas de Estudios Árabes de Madrid y Granada, 1940, doc. 119, p. 257-266. A. MASÍÀ DE ROS, *La Corona de Aragón*, p. 193-198. Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 428-429.

³³ACA, C, cr Jaume II, caixa 74, n. 624 i caixa 98, n. 528 (1308, juliol, 29).

³⁴*I libri commemoriali della Repubblica di Venezia*, ed. R. PREDELLI, 1, Venècia, 1876, 31.

³⁵ACA, C, cr Jaume II, caixa 61, núm. 11.305.

Un altre personatge important, Jaspert de Castellnou, féu un desembarcament a Trípoli i capturà un lleny de musulmans, el 1304, quan fou enviat per Jaume II a Roger de Llúria i al rei de Sicília³⁶. D'altra banda, Pere Ribalta, capità de diversos armaments, havia armat un lleny a València l'any 1304 i s'apoderà d'un vaixell de Tunis prop de Tabarca; a més, capturà gent de la costa i ho vengué tot a Sicília i Pantel·leria³⁷.

A la primavera del 2005, es produí la captura al golf de Tin³⁸ d'un lleny procedent de Trípoli per part del barceloní Simó Ricard, que tornava de Xipre amb la seva nau. Al vaixell pres hi havia gent de Tunis, de Trípoli i marroquins de Fes, que fou traslladada al vaixell de Ricard, amb les mercaderies, mentre que el lleny fou enfonsat. Trípoli pertanyia llavors al sultanat de Tunis, de manera que tots els mercaders presos eren de terres que es trobaven en pau amb Jaume II. L'interès mostrat pel rei per comprovar si els captius que Ricard havia portat eren o no tunisencs, cosa que Ricard negava, i la devolució final d'aquests captius redreçaren una situació que semblava abocada a la ruptura perquè aquests no eren els únics incidents registrats. Jaume II culpava també de l'incident, en un primer moment, el barceloní Bartomeu Baster, però després reconegué que era innocent de la malifeta. El 1306 Simó Ricard es mostrava preocupat perquè el batlle de Barcelona, Tomàs Grony, pensava acceptar l'estimació del lleny tunisenc que presentava Tunis. Ricard temia sortir perjudicat per una valoració molt alta i sol·licitava que fos feta per persones imparcials, com per exemple Bartomeu Baster i altres mercaders o els mariners que anaven a la nau³⁹.

El memorial d'atacs corsaris de catalans presentat per Tunis es referia, encara, a la captura en el port de Tunis, l'any 1302, d'una tarida pisana i d'una sagetia genovesa que portava mercaderies de musulmans de Bona, per part d'una galera i dues sageties catalanes; igualment, es registrà la captura a Bizerta d'una embarcació de Bugia i una de Bona per part d'una sagetia armada a Mallorca. El 1304 dues galeres de Barcelona, armades per Jaume Brossa, capturaren prop de Trípoli una tarida musulmana i la portaren

³⁶ACA, C, reg. 235, f. 219 v. i 220 r. i memorandum d'octubre de 1307: A. MASÍÀ DE ROS, *La Corona de Aragón*, p. 193-198.

³⁷Raport del cònsol Fava: ACA, C, cr. Jaume II, caixa 21, n. 4160.

³⁸Segons A. GIMÉNEZ SOLER, *Documentos de Túnez, originales o traducidos, del Archivo de la Corona de Aragón*. "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", III (1909-1910), p. 210-259, concretament, doc. V (1305, octubre, 9), p. 202, nota 3, el golf de Tin és la Gran Sirte. Segons A. MASÍÀ, *La Corona de Aragón*, p. 198, nota 15, la identificació feta per aquell autor a l'article esmentat era el golf de Gabes, però a la pàgina on envia, 216, no hi ha aquest identificació de Tin com a Gabes. Dufourcq seguí la identificació d'A. Masíà sense comprovar-la. No és possible perquè, segons el document publicat per Giménez Soler, el vaixell havia sortit de Trípoli i anava a Orient, el golf de Gabes és a l'occident de Trípoli, mentre que el de la Gran Sirte és a Orient, en la ruta que havia de seguir el vaixell.

³⁹ACA, C, reg. 236, f. 21 r. (1305, agost, 11), publ. per A. GIMÉNEZ SOLER, *Episodios*, p. 216, però amb la indicació de registre equivocada: 230 en comptes de 236; cr Jaume II, caixa 68, núm. 13.092 i caixa 97 extrasèries 312 (1305, octubre, 9): A. GIMÉNEZ SOLER, *Documentos de Túnez*, p. 210-259, concretament, doc. V, p. 217-218; reg. 137, f. 67 v. (1305, desembre, 29, Saragossa); reg. 138, f. 174 r.-v. (1306, abril, 16, València). A. MASÍÀ DE ROS, *La Corona de Aragón*, p. 167-169.

a Sicília, on la vengueren. El mateix any, una sagetia armada a Siracusa prengué dues embarcacions musulmanes i un pastor i les seves dues vaques.

Tunis es queixà d'un atac de l'almirall contra diversos llocs, l'any 1305, però l'almirall havia d'ésser Bernat de Sarrià, ja que Roger de Llúria morí el 17 de gener de 1305 a València. S'apoderà d'una sagetia cristiana a Bona, capturà 200 nens en una terrassania i a Bizerta prengué una embarcació musulmana amb la càrrega, tripulació i passatgers: en total trenta homes i catorze dones. Aquest mateix any 1305, el valencià Pere de Ribalta, que conduïa una galera, capturà a Bizerta un vaixell tunisenc i se l'endugué, amb la càrrega i els homes que el tripulaven.

Els tunisencs es queixaren també que havien sabut per un excaptiu que havia tornat que s'armaven llenys per sortir en cors a Barcelona, sense indicar el nombre, tres a València, quatre a Tarragona, tres a Tortosa, uns altres tres a Peníscola, tres més a Alacant i quatre a Castelló.

Una altra llista de danys causats pels catalans mencionava, encara, la captura l'any 1305 de diverses embarcacions a Bizerta i de la càrrega i part de la tripulació d'un caró per part de dues sageties de València i també comentava la captura d'un lleny català, en el qual diversos mercaders musulmans havien carregat mercaderies, per part de dues sageties, una de Gerba i una altra de Trapani, segons els tunisencs, en connivència amb el patró; aquestes sageties havien pres abans una tarida musulmana en el port d' "al-Mandiyya", que després usaren per a la segona captura. El 1306, embarcacions armades de València havien pres tres caros a Sfax i cinc a Trípoli, mentre que d'altra banda, el 1307, Pere Ribalta, Jaume Castellar i altres havien capturat amb la seva galera armada al port de Tunis una embarcació d'al-Andalus ricament carregada. Es queixava el sultà de Tunis, encara, perquè els catalans anaven a Sicília a armar-se per atacar-los després i, si sofrien algun contratemps, anaven a queixar-se prop del rei acusant els tunisencs⁴⁰.

Per la seva banda, Jaume II complia la seva paraula i feia portar a Tunis, per mitjà de l'ambaixador Pere de Fosses, l'any 1306, els captius tunisencs venuts a les seves terres, procedents de la presa feta per Simó Ricard o per altres corsaris. La devolució comportà, com era habitual, nombroses reclamacions dels compradors als venedors per tal d'obtenir la devolució del preu del captiu confiscat per ordre del rei; així, per exemple, Guillem de Calvinçà, mercader de Barcelona, demanà la devolució de 18 ll. b. a Pere Lambart, veí de Sant Mateu, preu de la venda d'un sarraí anomenat Abdalla, que li havia comprat i aquest, al seu torn, demanà que Bernat Pinyol li tornés les 21 lliures i mitja de reials de València que havia pagat pel captiu en un encant fet a Peníscola⁴¹.

Rogeró de Llúria, fill de l'almirall, atacà durant els anys 1305 i 1306 els catalans que anaven a Tunis, a vegades directament, a vegades per mitjà

⁴⁰A. MASIÀ DE ROS, *La Corona de Aragón*, p. 193-198.

⁴¹ACA, C, reg. 138, f. 143 r. i f. 156 v.-157 r. (1306, març, 9 i 27. Terol).

de la seva gent, potser per imposar pel seu compte una política de boicot a Tunis, la seva enemiga pel control de les illes de Gerba i Querquens. Hem trobat dos casos significatius. El mes d'octubre de 1305 un lleny que portava mercaderies de Pere Bussot i de Jaume Rostany, tots dos de Barcelona, a càrrec d'un factor anomenat Guillem Gil, fou atacat a la costa tunisenca, prop de Gerba per dos llenys armats de Gerba, capitanejats per un tal Cendra i Guillem Tortosa, i el lleny amb les mercaderies i les persones, almenys Guillem Gil, foren portades a Gerba. Allà, Guillem Gil demostrà al capità de Gerba, Gil Martínez d'Ayvar, que era de Barcelona i li demanà que li tornés les mercaderies, però no ho féu; el retingué durant sis mesos i durant aquest temps Guillem Gil morí i el capità confiscà tots els seus béns. El rei ordenà a Rogeró de Llúria, en dues ocasions, que retornés els béns presos pels seus homes als dos mercaders barcelonins, que els estimaven en 8.000 sous, valoració acceptada per la cort, ja que altrament, el procurador del regne de València, Gombau d'Entença, confiscaria béns seus per aquest valor; sembla que efectivament, els marmessors de l'herència de l'almirall Roger de Llúria, que havia de passar a mans de Rogeró, degueren pagar aquell deute, però immediatament traspassaren la responsabilitat a Gil Martínez d'Ayvar, que ja era mort l'any 1308; el batlle de Xàtiva intentà, doncs, pagar aquella quantitat amb els béns de la seva herència i resultaren afectats no solament els seus fills sinó també uns pobres eixàrics moros que treballaven en una alqueria dels Ayvar i als quals el batlle prengué els animals. La indemnització als mercaders acabava recaient en qui menys tenia a veure amb l'incident de pirateria⁴².

Un any després, el mateix Rogeró de Llúria, al cap d'algunes galeres, aturà una nau de Ramon Fiveller, de Barcelona, que portava mercaders tunisencs a bord amb les seves mercaderies, i volgué prendre-la però no pogué. La nau de Fiveller fugí cap a Tunis i Rogeró de Llúria l'encalçà fins que la trobà al port de Tunis, on tripulació i passatge l'havien abandonada, i se l'endugué a Sicília. La denúncia de Fiveller provocà la reacció del rei, que li ordenà retornar la nau i presentar-se a la cort per explicar les raons per les quals havia atacat Fiveller, que no li havia fet res; hi havia també altres afectats, entre els quals Guillem de Tarascó, que havia perdut les seves mercaderies, valorades en 1.580 besants, i a més havia estat pres a Tunis i havia hagut de redimir-se per cent dobles d'or; el sultà no havia acollit, doncs, amb els braços oberts els fugitius, robats al port de Tunis, malgrat que no l'havien perjudicat; Rogeró reconegué el seu deute envers Guillem de Tarascó i manà al seu capità a Gerba que el pagués, però no ho féu i Tarascó hagué de reclamar-lo⁴³. El poderós Rogeró de Llúria visqué poc temps i l'herència pervingué a un altre fill de l'almirall, Berenguer, que encara era menor

⁴²ACA, C, reg. 139, f. 35 r.-v. (1306, setembre, 22. Barcelona), f. 212 r.-v. (1307, abril, 12. Montblanc) i reg. 141, f. 177 r.-v. (1308, gener, 22. València).

⁴³ACA, C, reg. 139, f. 116 v.-117 v. (1307, gener, 3); reg. 142, f. 210 r. (1308, setembre, 27. València).

d'edat. Els tunisencs aprofitaren l'ocasió per fer una ofensiva a Gerba per intentar de recuperar el control de l'illa⁴⁴.

Un altre català, Jaume de Mitjavila, pagà amb presó a Tunis el fet d'anar embarcat en la barca de Pere Descolomer, un català que residia a Sicília. Els tunisencs rebien tants atacs des de Sicília, que aprofitaven totes les ocasions per tornar-s'hi. Jaume II, però, recordà al sultà de Tunis que Jaume de Mitjavila no residia a Sicília sinó en els seus regnes i que per tant havia d'ésser deslliurat, com els altres mercaders catalans, amb els seus béns, perquè els emparava la pau signada entre totes dues bandes⁴⁵. Malgrat totes les dificultats, la pau no es trencava i després de cada incident ambdues parts procuraven trobar solucions. Com assenyala Dufourcq, la congelació a Tunis dels pagaments de la part dels drets de duana cedits al rei català, obligava Jaume II a reaccionar immediatament i a buscar vies d'entesa; hi ajudaren diverses ambaixades que durant aquests anys foren enviades a Tunis: Berenguer Bussot el 1305, Pere de Fosses el 1306, Pere Bussot el 1307 i Bernat de Sarrià, altíssim personatge de la cort de Jaume II, el 1308, per tal d'acordar una nova pau no solament de la Corona catalanoaragonesa amb Tunis sinó també de Sicília amb Tunis⁴⁶.

Bugia

Dins del territori hàfsida, Bugia era un emirat independent durant els anys 1285-1318⁴⁷ i per aquest motiu hi dediquem un espai específic, malgrat que hem esmentat incidents relacionats amb aquesta ciutat. Els mercaders eren els que solien pagar els incidents causats pels corsaris. L'any 1296, dos mercaders mallorquins, Ramon de Santamans i el seu soci Bernat d'Almenara es queixaren al rei Jaume II, que llavors encara ocupava Mallorca, perquè els duaners de Bugia els havien retingut 750 besants nous de Bugia, pretextant la captura d'uns sarrains de Bugia, que navegaven, segons es deia, a la nau de Pere Ballester, de Mallorca i no els hi havien volgut pagar malgrat que el rei de Bugia els ho havia manat, a petició de Jaume II; el monarca escriví llavors directament als duaners de Bugia perquè tornessin la quantitat retinguda a Santamans perquè ell ja s'ocupava de resoldre el cas dels bugiotes presos⁴⁸.

No tenim notícies dels bugiotes que anaven a la nau de Pere Ballester, però en canvi està documentada la presa d'uns altres bugiotes per la flota de Bernat de Sarrià l'any 1297; sembla que foren portats a Mallorca ja que Jaume II manà al batlle de l'illa, Pere Bou, que els emparés perquè tenien guiatge del rei o del procurador de Mallorca, Guillem de Montcada; no en coneixem els

⁴⁴ACA, C, reg. 142, f. 205 v.-206 r. i f. 225 r. (1308, setembre, 26 i octubre, 6. València).

⁴⁵ACA, C, reg. 141, f. 159 r. (1307, gener, 8. València).

⁴⁶Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane* p. 435-440. Cf. els documents publicats i comentats per A. GIMÉNEZ SOLER, *Episodios*, p. 204-206 i 217-224.

⁴⁷Dominique VALÉRIAN, *Bougie, port Maghrébin, 1067-1510*, Rome, École Française de Rome, 2006, p. 81-83.

⁴⁸ACA, C, reg. 105, f. 139 r. (1296, octubre, 13. València).

noms però tenim constància de tres guiatges concedits pel rei a mercaders de Bugia que volien anar a Mallorca i que foren concedits aquells mateix any: Alí Rambí i el seu fill Mahomet; Abrafim, argenter, i la seva família, i Abraham Axadet⁴⁹.

Uns anys després foren unes galeres armades a Bugia les que prengueren vaixells catalans. El lleny del barceloní Bernat Desvall fou robat el mes de maig de 1308 a les mars d'Alacant, mentre que el d'un altre barceloní, Bernat Miquel, fou depredat molt més lluny a la regió del Marroc atlàntic, que els catalans anomenaven "de les plages", que implica, doncs, una incursió dels bugiotes molt lluny de les seves bases. Jaume II demanà al rei de Bugia que els deslliurés i que els tornés les mercaderies i els llenys que els havia pres⁵⁰. També degué ésser resultat de la presència d'aquestes galeres armades de Bugia en el mar la presa aquell mateix any 1308 de Francesc Glòria de Gandia a les mars del rei de Granada, quan es dirigia a aquest país; fou portat a Bugia. Aquesta vegada, Jaume II buscà la intermediació de Mallorca, tan lligada al comerç amb Barbaria, i demanà a l'almirall del regne de Mallorca, Pere de Fonollet, que ell o el rei escrivissin a Bugia demanant l'alliberament d'aquest mercader⁵¹. La treva negociada el 1309 per cinc anys tancà aquest període de tensions i permeté l'alliberament dels captius de l'una i l'altra banda⁵².

Tremissèn i la Barbaria central

Quan Jaume II inicià el seu regnat, la negociació per a la renovació del tractat de pau amb Tremissèn era en curs. L'ambaixador, el jueu Abengalell, tornà el mes d'octubre; la continuació de les negociacions fou confiada llavors al cavaller Sánchez de Vergays. Jaume II havia comunicat al sultà Othman que tenia intenció de tenir amb ell relacions cordials però que la condició era que pagués un tribut de 2.000 dinars anuals, aquell any i els següents. A més, li demanà que li enviés cent genets pagats per tres mesos pel seu tresor. Però sembla que el sultà no aprovà la qüestió del tribut i el tractat no fou signat, malgrat que la mort d'Alfons el Franc privava de validesa el de 1286. Jaume II expressà el seu descontentament mitjançant els atacs de Roger de Llúria a les costes de Tremissèn l'hivern de 1291-1292. Aquesta actitud hostil coincidí amb un moment en què tant Jaume II com el sultà Othman tenien males relacions amb el Marroc, però la qüestió del tribut impedia la col·laboració contra un enemic comú. De tota manera, després del càstig vingué altra vegada la negociació i, el 1293, Jaume II envià a Tremissèn un ambaixador jueu, l'alfaquí Bondaví, però ni aquesta ambaixada ni els

⁴⁹ACA, C, reg. 106, f. 23 r.-v. (1297, octubre, 6. Terol); els guiatges a bugiotes: reg. 108, f. 20 r. (1297, maig, 3. Barcelona).

⁵⁰ACA, C, reg. 140, f. 154 r. (1308, novembre, 3. Ricla).

⁵¹ACA, C, reg. 142, f. 106 r. (1308, juliol, 22. València).

⁵²A. de CAPMANY, *Memorias*, II, 119-121; A. MASÍÀ, *La Corona de Aragón*, doc. 124. Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 446-448.

contactes posteriors fins al 1295 no desembocaren en cap nou tractat, entrebant sempre per la qüestió del tribut que Jaume II demanava. Malgrat que la milícia catalanoaragonesa i els mercaders continuaren presents a Tremissèn, la manca de tractat de pau deixava el camí lliure als corsaris per atacar les costes i els vaixells de Tremissèn. Cap a la primavera o l'estiu de 1296 el valencià Guillem Escrivà prengué mercaderies que un mercader de Taunt, del sultanat de Tremissèn, enviava al seu país des de Mallorca; el mercader en qüestió Maymon ben Atar, estava associat amb cristians. El sultà Othman protestà pel fet, però Jaume II replicà que no hi havia tractat vigent i que ell no havia complert amb els tractats precedents i no li lliurava la part de les entrades de duana acordada. De tota manera, proposà de signar un tractat i, com que ara li interessava tenir aliats de banda musulmana perquè ja es trobava en guerra amb Castella, rebaixà les seves pretensions i només demanà el percentatge acordat sobre els drets de duana; ja no parlà del tribut de 2.000 dinars d'or i molt menys del de 30.000 besants d'argent, però tampoc aconseguí convèncer el sultà⁵³.

Per tal de predisposar el sultà per a l'entesa, Jaume II féu alliberar un mercader de Tremissèn, associat als mallorquins Seguí i Bernat Mercer, que havia estat capturat per un de Menorca quan anava a Eivissa i havia estat venut com a captiu; a més féu jutjar l'agressor, perquè el mercader de Tremissèn es trobava sota la fe del rei⁵⁴.

Un cas que generà nombroses queixes fou el del naufragi d'un vaixell català, retornat a les costes de Tremissèn pel mal temps, poc després d'haver-ne sortit, l'any 1308; els naufrags foren presos, com si naufragar fos un delictes. Resultaren afectats almenys dotze mercaders catalans i Jaume II, informat pels seus parents, demanà que fossin alliberats amb les seves mercaderies. Hagué d'interessar-se també per uns escuders que anaven al mateix lleny, que havien servit el sultà Abu Zian i que, amb el canvi de sultà aquell mateix any, havien decidit tornar a casa⁵⁵.

La darrera reclamació que hem trobat dirigida al sultà de Tremissèn és d'un afer que s'havia iniciat molts anys abans, el 1281, quan el sultà del Marroc havia atacat Tremissèn, regit per Yaghmorasen. Precisament llavors, un mercader català, anomenat Francesc de Lorés, es trobava a Honein, mercadejant com altres catalans amb guiatge de Yaghmorasen. El sultà del Marroc els prengué i se'ls endugué captius. Quan el sultà Abu Thabet accedí al tron dels benimerins el 1307, es retirà del territori de Tremissèn que ocupava i retornà els captius presos al sultà abdalwadita; però aquest darrer

⁵³Ch.E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 327-329; ACA, C, reg. 104, f. 87 r. (1296, setembre, 10), cit. ibidem, p. 346-348.

⁵⁴ACA, C, reg. 104, f. 87 r.-v. (1296, setembre, 9). Cit. Ch.E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 348.

⁵⁵ACA, C, reg. 237, f. 32 r. (1308, març, 29, València), reg. 142, f. 165 r.-v. (1308, agost, 31, València). Els mercaders afectats foren: Guillem Serra, Joan Serrayre, Nicolau Roig, Berenguer Oliver, Berenguer Erimbau o Aribau, Berenguer Solzina, Pere Passamar, Mogent o Magí Gilabert, Peret de Vilopriu i Pericó Vives; reg. 142, f. 18 v. (1308, maig, 9, València). Els escuders eren Ferran Pérez de Arnedo i Pero Martínez Furtado.

no els alliberà sinó que els mantingué presos. Jaume II hagué de demanar que, ja que havia estat pres gaudint de guiatge del seu pare, alliberés Jaume Lorés, que portava més de vint anys captiu. La devolució dels captius en mans del Marroc era una conseqüència bona de la pau entre Marroc i Tremissèn, però Jaume II en temia una altra de dolenta; corria el rumor que la cessació de la guerra faria que molts genets passessin a Granada, per tant manà reforçar les defenses dels castells fronterers⁵⁶.

El senyoriu de Brechk

Dins del sultanat de Tremissèn, alguns ports eren governats com a senyoriis autònoms. És el cas de Brechk. L'armada reial capitanejada per Bernat de Sarrià el 1298, a la qual ja ens hem referit, provocà algun perjudici a la costa central magribí que, de retruc, causà problemes als mercaders de Mallorca. La presa de béns i mercaderies, valorades en 213 dobles d'or, a un sarraí mercader, que tenia un guiatge del procurador de Mallorca i de Pere Bou, llavors batlle de Mallorca, mercaderies que valien 213 dobles d'or, provocà les represàlies del senyor de Brisch (Brechk), que féu detenir un buci d'homes de Mallorca que arribà al dit lloc, amb homes i mercaderies i, a més, es negà a pagar a Arnau Benet, ciutadà de Mallorca, 1200 dobles i a Bernat Benet, ciutadà de Barcelona, 1.800 dobles que els devia. El procurador, el batlle i els cònsols de Mallorca suplicaren a Jaume II que posés remei a aquesta situació. Al rei li semblà desproporcionada i injusta la reacció del senyor de Brechk i ordenà a aquells oficials que li diguessin que retingués les 213 dobles d'or, valor de les mercaderies preses al mercader sarraí que anava a Mallorca amb guiatge, dels béns del buci, però que deslliurés el buci i els homes i que satisfés a Arnau Benet i a Bernat Benet les quantitats que els devia. Manà als dits oficials que prohibissin que els seus súbdits anessin a Brechk i els manà que utilitzessin tots els mitjans per pressionar el senyor de Brechk, però evitant que els mercaders que s'hi trobaven poguessin ésser damnificats. La quantitat deguda a Bernat Benet continuava impagada encara el desembre de 1301; corresponia a un carregament de blat que, segons Jaume II, pertanyia a la seva mare, la reina Constança; n'havia estat pagada una part abans de 1301, però la quantitat pendent encara devia ésser important, ampliada per les moltes despeses que Benet havia hagut d'assumir en les reclamacions. Jaume II demanà ajuda al rei de Mallorca, ja que l'illa tenia molta relació amb Barbaria; li demanà que intimés al senyor de Brechk perquè pagués i, si no ho feia, prohibís que els seus súbdits anessin a Brechk i

⁵⁶ACA, C, reg. 142, f. 215 r. (1308, octubre, 1. València). Sobre la situació política d'aquest moment entre Marroc i Tremissèn: Ch.E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 384-385. Sobre els temors de Jaume II pel pas de genets a Granada: reg. 140, f. 35 v.-36 r. (1307, juny, 7. Osca).

confisqués béns de mercaders d'aquest lloc a Mallorca fins a aconseguir la quantitat deguda⁵⁷.

Uns anys després, el 1306, foren retinguts en aquest port dos mercaders barcelonins, Ramon de Munt-toro i Bartomeu Monge perquè uns mercaders de Brechk havien afirmat que ells havien estat presos a Barcelona ja que un corsari de Brechk havia pres un lleny barceloní i ells havien hagut de respondre amb el pagament de 150 dobles. Jaume II assegurà al senyor de Brechk que la notícia era falsa i encaminada només a perjudicar els mercaders barcelonins; per tant, li demanà que els deslliurés immediatament. Aquest fet és una mostra de com, a vegades, els incidents sorgien de notícies falses⁵⁸.

El senyoriu d'Alger

Alger era una altra ciutat portuària molt autònoma. El primer incident que hem trobat documentat és de 1303, quan la ciutat era ocupada pels benimerins del Marroc. Malgrat la pau existent llavors amb aquest país, el caid d'Alger prengué un lleny del patró barceloní Bernat Ferrer, carregat amb mercaderies d'un sarraí de Tortosa i d'un súbdit del rei de Tunis, amb les persones i mercaderies que portava, i els vengué com a esclaus⁵⁹.

Després de la retirada dels benimerins, el 1307, els catalans consideraren que Alger ja era independent del Marroc i que no estaven obligats a observar la pau, per tant, recomençaren els atacs; el corsari valencià Pere Erau prengué un germà del senyor d'Alger i alguns dels seus conciutadans i els vengué com a esclaus⁶⁰. No sorprèn gaire que aquell mateix any un barquer de València, que portà la seva barca a Alger, carregada de mercaderies de Nicolau i Pere Bonmacip, fos pres quan hi arribà, malgrat que aquells mercaders havien obtingut prèviament un guiatge per a ells i el barquer. El senyor d'Alger al·legà que corsaris valencians havien atacat la seva terra i se n'havien endut gent captiva. Jaume II, però, demanà que alliberés el barquer i la gent de la seva barca perquè estaven sota guiatge i amenaçà amb prohibir que la gent de València anessin a Alger i amb demanar que tampoc no hi anessin els de Mallorca⁶¹. La tensió era tan gran, que el batlle general de València, Bernat d'Esplugues, féu prendre un sarraí d'Alger que havia anat a València a redimir un dels captius i el féu vendre. Davant les queixes dels prohoms valencians, el rei ordenà al batlle que l'alliberés i, si ja l'havia venut, que el busqués, ja que no volia que els seus súbdits patissin represàlies⁶².

⁵⁷ACA, C, reg. 110, f. 51 v. (1298, març, 31. València) i f. 81 r.-v. (1298, abril, 9. València); reg. 115, f. 198 r. (1300, gener, 21. Barcelona); reg. 118, f. 112 v. i 114 r.-v. (1301, juny 2 i 3. Lleida) i reg. 120, f. 202 r.-v. i 203 r. (1301, desembre, 18. València).

⁵⁸ACA, C, reg. 139, f. 37 v.-38 r. (1306, setembre, 20. Barcelona).

⁵⁹AHCB, Llibre Consell, 1, f. 122 v.-123 r. (1303, novembre); el vaixell fou comprat per un genovès que dirigia la gabella d'Alger: Ch.E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 368.

⁶⁰ACA, C, cr núms. 11.740 i 11.746 (1307, juny, 12). Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 368.

⁶¹ACA, C, reg. 141, f. 131 v.-132 r. (1307, desembre, 20. València).

⁶²ACA, C, reg. 204, f. 84 r. (1308, agost, 25. Osca).

Marroc

Quan Jaume II accedí al tron, canvià completament la política exterior del seu germà. Ben poc després, a la fi de 1291, s'alià amb Castella en el tractat de Monteagudo, que reconeixia com a zona d'expansió catalanoaragonesa els territoris barbarescos situats a l'est del riu Muluia, és a dir, Tremissèn i Tunis, mentre que Marroc era adjudicat a Castella; Jaume II es desentengué de moment del Marroc i s'oferí a Castella com a mediador en el conflicte entre marroquins i castellans, però més endavant, el mateix any 1292, tal com havia estat previst en el tractat de Monteagudo, envià una flota de deu galeres capitanejades per l'almirall Berenguer de Montoliu per tal d'impedir que els marroquins portessin auxili a Tarifa, que Sanç IV de Castella assetjava i que conquerí aquell mateix any. Després de la presa de la ciutat, Jaume II envià Albert de Mediona com a ambaixador al Marroc per tal de proposar la seva mediació per acabar la guerra entre Marroc i Castella, mediació que fou acceptada pel Marroc. També negocià amb Granada. El sultà del Marroc aprofità les negociacions i el retard en l'armament de l'estol de Jaume II, per fer passar tropes a la Península. Aquest estol català de quinze galeres, pagat en part per Castella, finalment arribà a l'Estret el mes d'agost de 1294, just a temps per a la gran batalla que tingué lloc davant de Tarifa, defensada per Alfonso Pérez de Guzmán; les tropes del Marroc foren derrotades, es retiraren de la Península i tornaren les places que ocupaven als granadins. Durant l'any 1295, Jaume II buscà l'aliança amb el Marroc contra Castella. Hi envià diversos ambaixadors: el cavaller Pere Torroella, Francesc del Clergue i després Pere Batlle. No aconseguí l'aliança amb el Marroc, però s'assegurà, almenys, que romangués neutral a la guerra que es preparava⁶³.

Durant aquests temps de tensió diversos catalans havien estat empresonats i es trobaven captius a Alcúdia i a Ceuta. L'ambaixada a Marroc del cavaller Pere Torroella, entre 1295 i 1296, tenia l'objectiu de fer alliberar aquests captius, a petició dels prohoms de Barcelona i els de Mallorca; per aquesta causa, el rei decidí que el cost econòmic de l'ambaixada fos assumit pels mercaders d'ambdues ciutats. Les notícies que en tenim són més aviat per la discussió per al pagament de les despeses complementàries fetes per Pere Torroella, que els mallorquins es negaven a pagar, que no pas per l'èxit de la seva gestió⁶⁴. Dels captius a Ceuta el rei se n'havia ocupat el mateix any 1295, a petició d'un mercader de Barcelona, Pere de Colldefrares i d'un de Mallorca, Bernat Net; segons aquests mercaders, que sembla que ja havien tingut un contacte amb el senyor de Ceuta, l'alliberament dels mercaders catalans i mallorquins captius només es podia obtenir amb l'alliberament dels captius de Ceuta a la Corona catalanoaragonesa, per aquest motiu Jaume II

⁶³Ch.E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 218-223 i 345-346.

⁶⁴ACA, C, reg. 105, f. 186 v. (1296, novembre, 9, Barcelona). Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 345. Cf. també: A. MASIA I DE ROS, *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc. Aportació documental a l'estudi de les relacions de la Corona d'Aragó amb Granada i Marroc en el regnat de Jaume II*, CSIC, Barcelona, 1989, p. 29 i p. 150-151.

aprovà una ordinació perquè tothom que tingués captius de Ceuta els vengués pel preu de compra a aquells dos mercaders o a qui els representés; es prometia un interès de 4 sous per lliura als compradors i es trobava una solució per als que haguessin iniciat el pagament del rescat⁶⁵.

L'any 1303, la Corona catalanoaragonesa es considerava en guerra amb el Marroc i, per aquesta causa, fou pres un sarraí que en venia. Després resultà que el mercader era del regne de Múrcia, però com que havia sortit sense llicència, podia ésser reduït a captivitat pel rei. Malgrat aquestes circumstàncies, que justificaven la detenció del sarraí, Jaume II decidí finalment no detenir-lo, ja que mercaders de Barcelona i de València mercadejaven i residien al Marroc amb seguretat i el rei temia que, si al Marroc sabien la detenció del sarraí, fossin preses mesures contra els mercaders catalans⁶⁶.

Ja hem comentat, a l'apartat destinat als incidents amb Tunis, la presa d'un lleny tunisenc per Simó Ricard la primavera del 1305 al golf de Tin (Gran Sirte). Al lleny pres, que anava a Orient, hi anaven també alguns marroquins de Fes i el sultà de Tunis s'interessà prop de Jaume II perquè fossin alliberats com els seus propis súbdits⁶⁷.

També el mateix any 1305 s'havia produït un altre incident, que ja hem esmentat abans: el lleny armat del barceloní Berenguer Romeu, que havia armat a Castelló d'Empúries, atacà les costes del Marroc, estat amb el qual la Corona catalanoaragonesa tenia un tractat de pau vigent, i hi capturà seixanta-cinc moros i després encara atacà les costes del regne de Granada. Ens ocupem més endavant d'aquesta captura perquè provocà un enfrontament del rei amb el comte d'Empúries⁶⁸.

3. LES RELACIONS AMB GRANADA I ELS INCIDENTS DE CORS

En els primers anys del seu regnat, Jaume II mantingué contactes amb Granada. El mes de setembre de 1291, confià a un cap mercenari que havia estat al servei del seu germà, Mahomet Abenadalill, una ambaixada a la cort granadina⁶⁹ i el mes d'octubre del mateix any rebia un ambaixador de Granada: "Haçen Achaleycoli"⁷⁰.

Pel desembre, aquests contactes i, sobretot, el tractat de Monteagudo amb Castella, signat el mes de novembre, desembocaren en una declaració per la qual el rei Jaume concedia pau al rei de Granada i s'adheria als pactes del

⁶⁵ACA, C, reg. 101, f. 90 r.-v. (1295, maig, 13. Barcelona).

⁶⁶ACA, C, reg. 128, f. 215 r. (1303, juliol, 18. Terol).

⁶⁷A. GIMÉNEZ SOLER, *Documentos de Túnez*, p. 210-259, concretament, doc. V (1305, octubre, 9), p. 217-218.

⁶⁸ACA, C, reg. 235, f. 247 v. (1305, juny, 16) i reg. 236, f. 15 r. (1305, agost, 2).

⁶⁹ACA, C, reg. 90, f. 22 v. (1291, setembre, 2).

⁷⁰ACA, C, reg. 90, f. 112 r. (1291, octubre, 19. Calatayud).

rei Sanç IV amb el monarca nassarita⁷¹. Potser per puntualitzar aspectes de les relacions mútues, uns mesos després, Jaume II envià a Granada el jueu Abraham Abenamies, que ja havia estat ambaixador del seu germà a la cort nassarita⁷², i que morí en el transcurs de l'ambaixada⁷³.

Malgrat la situació de pau i aliança, no mancaren els incidents piràtics amb Granada. El mes de març de 1292 el castlà d'Eivissa, Arnau Font, tenia en poder seu quatre granadins presos per corsaris i també un sarraí de Gerba; podia ésser que haguessin estat presos abans del primer de desembre, quan Jaume II s'havia sumat a l'aliança de Castella amb Granada, en tot cas, el rei ordenà que fossin retornats, els de Granada a Maria Fernández, nodrissa de la infanta Isabel, amb la qual Jaume II estava promès, i el sarraí de Gerba a Roger de Llúria o al seu procurador, ja que l'illa li pertanyia. La intervenció de la nodrissa de la infanta en la devolució dels granadins fa suposar que es pensava fer-la a través de Castella⁷⁴.

Granada no era solament una aliada oficial de la monarquia, era imprescindible en totes les conjures per la possibilitat de contractar-hi genets mercenaris. El 1293, els infants de la Cerda buscaren l'aliança de Granada per tal de reivindicar novament el tron castellà; comptaven amb el suport d'alguns nobles aragonesos, que havien enviat ambaixadors a Granada. Artal d'Alagón també hi envià el seu majordom i un sarraí genet com a intèrpret, però no pas per ajudar els infants sinó per tal d'aconseguir genets que l'ajudessin en l'enfrontament que mantenia amb el rei. Ambdues notícies preocuparen Jaume II, sobretot la segona; per aquest motiu encarregà al lloctinent de procurador del regne de València, Ponç de Miravalls, que es desplaçés a Xàtiva, visités tots els castells de frontera, els establís amb gent d'armes a fi que ningú no pogués anar o tornar de Granada, i sobretot, que no poguessin entrar genets⁷⁵. Aquest intent sediciós quedà resolt poc després, el mes de juliol, quan el rei aconseguí negociar una avinença amb Artal d'Alagón i altres nobles rebels⁷⁶.

L'aliança amb Granada de 1296 i els incidents fins a 1298

Després del parany parat per Sanç IV a Jaume II a Logronyo, per tal de desdir-se dels seus compromisos de suport contra França, el 1293⁷⁷, l'aliança amb Castella entrà en crisi i quan Sanç IV de Castella morí, l'any 1295, s'obrí en aquest regne una minoria anàrquica que Jaume II aprofità per aliar-se amb els infants de la Cerda, com havia fet el seu germà i predecessor

⁷¹ACA, C, reg. 90, f. 188 r. (1291, desembre, 1).

⁷²Ch.E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane*, p. 217, n. 6. i 325, n. 5 i 6.

⁷³Jaume II demanà al rei de Granada que lliurés els béns del difunt al portador de la carta: ACA, C, reg. 95, f. 92 r. (1292, juliol, 22. Barcelona).

⁷⁴ACA, C, reg. 91, f. 101 r. (1292, març, 11. Barcelona).

⁷⁵ACA, C, reg. 98, f. 110 v. (1293, maig, 16. Barcelona); també fou enviada una carta similar al batlle general de València, Pere de Llibà: f. 110 v.-111 r.

⁷⁶J. ZURITA, *Anales*, 2 p. 441-442 i 446-447.

⁷⁷M.T. FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra. La Corona Catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, Institución Milá y Fontanals. CSIC, 2005, p. 24-25.

Alfons el Franc, contra el fill i successor de Sanç IV, Ferran IV. Per a la guerra amb Castella era vital l'aliança o la neutralitat de Granada, que obtingué en unes llargues negociacions que duraren tot l'any 1295 i que desembocaren en el tractat signat el mes de maig de 1296⁷⁸. La guerra amb Castella començà el mes d'abril de 1296 per dos fronts: Jaume II emprengué l'ocupació de Múrcia, regne que li havia estat cedit per Alfons de la Cerda, a canvi del seu ajut, i l'exèrcit de l'infant de la Cerda, amb un altre exèrcit catalanoaragonès, capitanejat per l'infant Pere, germà de Jaume II, penetrà per l'interior de Castella, mentre que Granada, que s'havia aliat amb Alfons de la Cerda, obria poc després el tercer front i atacava la frontera meridional castellana⁷⁹.

Les negociacions entre Jaume II i Muhammad II de Granada s'havien allargat tant que es produí un període d'indefinió que donà lloc a incidents de cors o pirateria; un corsari d'Alacant, Andreuet d'Altet, prengué prop d'Almeria, l'any 1296, nou sarraïns de Granada; el 29 d'abril, quan Jaume II es trobava acampat a Almoradí, en el curs de les operacions per ocupar el regne de Múrcia, li arribà la notícia i reaccionà immediatament fent emparar els sarraïns presos per tal de restituir-los al regne de Granada; la pau amb Granada no havia estat signada encara, ho fou pocs dies després, però el rei s'esforçà a evitar que l'incident provoqués un altre ajornament de la signatura del tractat; per tant, ordenà a un membre de la seva casa, que havia negociat la pau amb Granada, anomenat Francesc Despí, que pagués a Andreuet d'Altet, 5.000 sous reials amb els diners que havia de rebre del rei de Granada⁸⁰; era una mena d'indemnització per la pèrdua del botí, ja que Altet no havia trencat la pau, que no estava signada; d'altra banda, el rei no volia enemistar-se amb els nous súbdits, especialment amb aquells que, com Andreuet d'Altet li podrien prestar algun servei amb el seu vaixell. Un any després, l'operació de retorn dels captius ja devia ésser a punt perquè Jaume II manà al batlle d'Alacant, Bernat de Sant Joan, que enviés tot seguit a València, sota custòdia, els nou sarraïns presos piràticament i portats a Alacant i que els lliurés al batlle general, Pere de Llibià⁸¹.

Un altre incident amb Granada fou el protagonitzat per Pere de Figuerola, que atacà una atzaura armada del rei de Granada i hi prengué deu sarraïns; la protesta d'aquest monarca es materialitzà en la tramesa d'un ambaixador, Çayt Acaybilli, a Jaume II per demanar-li que s'emparés de set d'aquells sarraïns, que es trobaven captius a València; els tres restants no

⁷⁸A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada*, p. 117-134. M.T. FERRER I MALLOL, *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*, Institució Milà i Fontanals. CSIC, Barcelona, 1988, p. 73-74. El negociador del tractat fou Francesc Despí: A. MASIA, *Jaume II*, p. 33-39.

⁷⁹M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 31-35.

⁸⁰Les "joies" eren una mena de paria que, segons la petició de Jaume II de 1295, havia d'ésser de 3.000 dobles d'or, bé que a un altre document semblava conformar-se amb només 2.000 dobles; finalment, el tractat no recollí cap d'aquestes quantitats, però es degué acordar, de paraula, el lliurament de "joies": M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 74.

⁸¹ACA, C. reg. 340, f. 51 v. (1296, abril, 29. Camp d'Almoradí) i reg. 106, f. 155 r. (1297, desembre, 13).

devien haver estat considerats granadins, però el rei de Granada afirmà que també eren súbdits seus; per tant, Jaume II manà a Pere de Llibià que també se n'emparés⁸².

Ignorem si la devolució d'aquests sarraïns s'havia retardat o si la cort granadina havia localitzat els captius procedents d'altres incidents, però el 1298 Çayt Acahibilli fou tramés novament a Jaume II amb una carta del rei de Granada demanant la devolució de sis moros captius a València, presos després de la pau, dels quals donava el nom de cinc: Mahomet Abinceyt i Abrahim Achaoni, d'Almeria, Ahmat Alavageri, Faat Ahacla i Cacim d'Almeria, mentre que ignorava el nom del sisè. Demanava, a més, nou moros captivats a Alacant, Çayt Civen, Hoceyn fill de don Acuç, Mahomat Abenayça, Mahomat Abenalí, Maçot fill de Çenige, Çahat Almelequí, Mahomat Cohib, Aliç Abenrabojach, Mahomat Abenadullach i Faratg Abenrahon. Jaume II, en la seva resposta al rei de Granada, deia que li havia fet tornar els moros reclamats per tal de complir la pau, però que l'ambaixador en demanava d'altres, captius a Barcelona, a Mallorca i a Eivissa; ell ho concedí, però amb la condició que algú els identifiqués; llavors, un porter reial se n'empararia, però el sultà no envià ningú per fer aquesta identificació i Jaume II no havia pogut resoldre la reclamació. El rei de Granada també havia demanat la restitució de 2.966 dobles preses, segons ell, a granadins per corsaris de la seva terra. Pel que fa a aquesta reclamació, Jaume II declarà que no podia portar a terme la investigació pertinent perquè tots els corsaris s'havien enrolat en l'armada de Bernat de Sarrià; de tota manera, havia enviat Francesc Despí amb una galera armada prop de Bernat de Sarrià. Si podia aclarir alguna cosa, Jaume II prometé al rei de Granada d'enviar-li el mateix Francesc Despí per informar-lo⁸³. Poc a poc foren identificats els captius i retornats a l'ambaixador del rei de Granada, cosa que provocà una cascada de reclamacions als venedors successius de cada captiu; per exemple, fra Arnau de Romaní, comanador de la casa de València de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, hagué de retornar Fahat Aben Maimó, però reclamà al venedor, Bernat Ferran, i al fiador, Guillem Torre, les 16 lliures i mitja de reials de València que n'havia pagat en encant celebrat a València; el venedor, al seu torn, reclamà el preu que n'havia pagat a Naveta, la muller de Romeu Castelló i els seus fiadors, mentre que Naveta reclamà el preu del captiu al corsari Pere de Figuerola; tots deien haver comprat el captiu com de bona guerra⁸⁴. En altres casos de devolució hi hagué una sola transacció i per tant la devolució fou menys complicada, així, per exemple, Hamet Abenhalfay es trobava en poder de Ponç Fibla, canviador de València, que l'havia comprat

⁸²ACA, C, reg. 109, f. 251 v.-252 r. (1297, agost, 16. Lleida).

⁸³ACA, C, reg. 107, f. 219 v.-220 v. (1298, febrer, 12. Cocentaina).

⁸⁴ACA, C, reg. 110, f. 3 v. (1297, març, 12. València), f. 24 v. (1297, març 22. Xàtiva), i f. 104 r. (1298, abril, 13. València).

per 18 lliures, en encant celebrat a València, directament als corsaris Pere Figuerola i Romeu Castelló⁸⁵.

La cort nassarita insistia en la demanda de devolució dels captius i diferents missatgers circularen entre totes dues corts i algun, com Çayt Acahibilli, estava previst que realitzés més d'un viatge⁸⁶. Alguns dels granadins presos per Pere de Figuerola i reclamats pel rei de Granada encara no havien estat restituïts pel febrer de 1298; es tractava de Caçim Huarat i Mahomat Albenec, que es trobaven en poder de Berenguer Alemany, sastre de València, que els havia comprat per 20 ll. en encant, a València, als pirates Pere de Figuerola i Romeu Castelló. Jaume II encarregà a Ponç de Mataró, justícia de València, que recuperés els dos granadins per retornar-los a Granada i que indemnitzés el comprador amb càrrec al fiador de la venda dels captius, que era el barceloní Bernat Ramon. Però no fou aquest barceloní qui fou interpellat perquè tornés els diners de la venda dels captius sinó el mateix Pere de Figuerola, el qual se'n queixà al rei i demanà que el retorn fos responsabilitat comú d'ell i dels seus socis en l'armament, cosa a la qual accedí el rei, ja que era una petició justa i ordenà a Ponç de Mataró que demanés la devolució del preu a tots els socis⁸⁷.

La marina nassarita no era dèbil com la magribina d'aquesta època, així que, mentre es negociava la devolució dels granadins presos per Andreuet d'Altet o de Pere Figuerola, els nassarites respongueren amb la captura de cinc pescadors valencians, tots de la família Coc, que feinejaven davant del cap de Palos; no era una presa de qualsevol descontrol·lat sinó d'algunes galeres capitanejades per l'almirall de Granada, Arrendassi. Jaume II demanà al rei de Granada la devolució d'aquests captius, que no li havien fet cap mal i eren pobres, però ignorem si la devolució fou immediata o es produí al mateix temps que la dels granadins, segurament vers 1298⁸⁸. Hi hagué encara un altre incident a Ceuta, on Jaume de la Veixella havia enviat 200 gerres d'oli i 30 gerres d'olives, carregades en una pinassa i encomanades a un seu empleat, però hi arribaren galeres del rei de Granada i li prengueren les mercaderies, que Jaume de la Veixella no havia recuperat ni tampoc el preu; Jaume II feia contrastar aquesta actitud amb la seva bona predisposició a complir la pau, ja que havia tornat una part dels granadins captius als seus regnes⁸⁹.

⁸⁵ ACA, C, reg. 110, f. 103 v. (1298, abril, 13. València). El justícia de València, Ponç de Mataró, fou qui s'ocupà de les reclamacions.

⁸⁶ ACA, C, reg. 109, f. 254 v. (1297, agost, 16. Lleida); reg. 106, f. 28 r. (1297, octubre, 13. Terol); reg. 107, f. 218 v. (1298, febrer, 11. Cocentaina); reg. 111, f. 256 v. (1298, maig, 26. Barcelona).

⁸⁷ ACA, C, reg. 107, f. 255 r. (1298, febrer, 27) i f. 281 r.-v. (1298, març, 7. València).

⁸⁸ ACA, C, reg. 108, f. 153 r. (1297, juliol, 24).

⁸⁹ ACA, C, reg. 106, f. 134 v. (1297, desembre, 5. València).

La renovació de la pau el 1300 i els greus incidents de 1304

Durant l'estiu de 1298 correueren rumors de negociacions entre Castella i la Corona catalanoaragonesa, cosa que preocupava Granada com també els lligams de Jaume II amb la Santa Seu, per tant demanà la renovació del tractat de 1296; Jaume II prometé renovar la pau l'any següent i, efectivament, es negocià durant l'any 1300. Un dels punts acordats fou l'intercanvi de captius⁹⁰. Jaume II aprofità, fins i tot, l'ocasió per demanar al rei de Granada un préstec de 20.000 dobles d'or per a l'expedició a Sardenya, oferint com a penyora dues corones, una del rei Pere i una altra de pròpia⁹¹.

Però quan el mateix any 1300, Jaume II s'apoderà de Lorca, Muhammad II s'inquietà perquè passava a tenir frontera directa amb la Corona catalanoaragonesa, cosa que no desitjava. Ratificà encara el tractat de pau l'any 1302, però ja sense gaire convicció⁹².

Malgrat la pau, les relacions començaren a deteriorar-se i els incidents augmentaren. Segons una queixa presentada pel rei de Granada, en temps de treva, Andreuet de Cullera i en Figuerola, segurament el mateix Pere Figuerola que hem trobat abans, havien pres prop de Marbella una barca amb diverses mercaderies de sarraïns d'Algesires, ciutat que pertanyia llavors al rei de Granada; s'endugueren la barca amb homes i mercaderies i els portaren a València. Els pirates restituïren la barca i els sarraïns i 40 dobles d'or, que els havien tornat perquè es vestissin, però retingueren el patró de la barca, anomenat Hazam i mercaderies: dues càrregues d'"alquices", que sembla que eren capes blanques morisques i 5.000 peixos salats, potser sorells, i 200 càntrars de mantega. Un dels sarraïns capturats i després alliberats, Mahomet Alhari, fou enviat pel rei de Granada amb una carta a la cort del rei Jaume II, en la qual, a més d'exposar els fets, demanava l'alliberament del patró i la devolució de les mercaderies. El rei Jaume II encomanà a Bernat de Llibià, batlle general del regne de València, que s'informés de l'afer i retornés les mercaderies; però el 9 d'octubre el batlle encara no havia executat el manament reial i Haçan continuava retingut; Mahomet no gosava insistir perquè el corsari Andreuet l'havia amenaçat de mort, cosa que mostra que els corsaris no es resignaven fàcilment a tornar el botí i recorrien a tots els ressorts per espantar els reclamants; per això una nova intervenció reial en l'afer fou per ordenar al batlle que prengué mesures perquè Mahomet pogués trobar-se segur a València i per disposar que Andreuet fos obligat a retornar les mercaderies preses⁹³.

⁹⁰M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 75-76. J. M. del ESTAL, *Reafirmación de Jaime II en su política de paz con el reino nazarí de Granada (junio 1298)*, "Miscelánea de Textos Medievales", 7 (1994), p. 71-77.

⁹¹A. GIMÉNEZ SOLER, *El sitio de Almería*, p. 20, n. 1.

⁹²M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 75-77.

⁹³ACA, C, reg. 120, f. 249 v.-250 r. (1301, gener, 26. València) i reg. 125, f. 51 r. (1302, setembre, 6). No es pot llegir bé el nom del peix, ja que les primeres lletres són borroses: "suralcy", "savalcy"?; reg. 125, f. 95 r.-v. (1302, octubre, 9. Figueres). També es refereixen a aquest incident dues cartes del rei de Granada, una de les quals fa una reclamació també a favor de Caad d'Almería: A. MASIA, *Jaume II*, p. 59-61.

També hi hagué queixes catalanes contra els nassarites, concretament contra l'almirall Arrendassi; les vint galeres d'una flota conjunta dels reis de Granada i del Marroc que ell comandava atacaren dues naus catalanes a Bugia, que volien comerciar a Barbaria, i les prengueren amb les mercaderies i els homes que hi havia, entre els quals figuraven Guillem i Pere de Codinacs, Pere Mateu, escrivà, Pere de Prats, Deushovol Palomeres, Pere de Santmartí, en Vilarrasa i Pere Galceran; Arrendassi lliurà els catalans presos al rei Abu Yaqub del Marroc; era una actitud calculada per tal d'evitar problemes per a ell; sembla que la presa degué ésser feta després de la mort del rei de Granada, Muhammad II, l'abril de 1302 i, per tant no hi havia pau vigent amb Jaume II perquè els tractats de pau caducaven amb la mort d'un dels monarques signants, però atès que solien renovar-se en aquests casos, l'almirall corria el risc d'haver-los de tornar; en canvi, els captius en mans del Marroc podien ésser un element de pressió per a Abu-Yaqub que tenia obertes negociacions de pau amb la Corona catalanoaragonesa, però que tampoc no tenia una pau vigent; Jaume II es queixà al rei de Granada pel comportament del seu almirall, li retragué que ell mantenia la pau signada amb el seu pare i que gent de Granada entrava contínuament en els seus regnes amb total seguretat. Per això li demanà la devolució dels seus súbdits i els seus béns; anteriorment, el rei de Granada ja havia promès retornar les mercaderies preses a la barca d'Arnau Guillem⁹⁴.

També durant aquest mesos es produí encara un altre incident, causat per un lleny armat a Peníscola, que havia pres piràticament sarraïns del regne de València i els seus béns i altres sarraïns de Tunis i de Granada. El batlle general del regne de València, Bernat de Llibià, requerí primer el comandador de Peníscola perquè retornés la presa, però no ho volgué fer; llavors, per tal d'evitar que aquell acte de pirateria quedés impune, detingué alguns homes de Peníscola i posà sota empara alguns dels seus béns; el rei aprovà la seva gestió en un primer moment, però, quan fra Berenguer de Cardona, mestre del Temple, se li anà a queixar pel tracte dispensat a vassalls de l'orde, sense, segons ell, haver demostrat primer la seva culpabilitat, el rei demanà al batlle que investigués bé els fets perquè el mestre del Temple assegurava que no havien estat presos piràticament sarraïns del regne de València ni dels regnes de Tunis i de Granada sinó sarraïns que no eren de pau i treva. Segons els corsaris, prengueren un sarraí que havia fugit a Huguet de Bellpuig feia uns tres anys i deien que era de bona guerra perquè durant aquests anys havia viscut a terres sarraïnes. El mestre del Temple demanà l'anul·lació del procés que es feia contra els homes de Peníscola i el rei després de deliberar amb els seus consellers, manà al batlle que li enviés tota la informació sobre aquest fet, ja que volia confiar el coneixement de la causa a un jutge de la cort, Pere Costa; li manà també que, mentrestant, deslliurés els homes de la batllia de Peníscola, si els tenia presos, i els fiadors i les coses que els havia emparat,

⁹⁴ ACA, C, reg. 126, f. 161 v. (1302, novembre, 2. Barcelona). A. MASIÀ, *Jaume II*, p. 59 i p. 277-278.

ja que el mestre del Temple havia fermat de dret, és a dir havia acceptat la via judicial i s'havia compromès a restituir els sarraïns presos si es demostrava que eren de València, de Tunis o de Granada⁹⁵.

Potser pertanyia a aquest grup de captius un sarraí anomenat Abrafim, que fou venut a Eivissa per Domènec Barbastre a Guillem Canyet, a qui fou confiscat poc després perquè havia estat pres en temps de pau i calia retornar-lo. Demanà llavors la devolució del preu a Domingo Barbastre⁹⁶.

La ratificació del tractat signat entre Muhammad II i Jaume II per part de Muhammad III no fou tan automàtica com hom esperava. Sabem que, per l'octubre de 1302, Jaume II volia enviar-li un ambaixador, que havia d'ésser instruït per Bernat de Segalar, que havia negociat la pau anterior⁹⁷. Finalment, el rei de Granada només signà una treva per un any (1303), mentre acordava la pau amb Castella. Granada estava canviant el sentit de la seva política i les relacions esdevingueren tenses⁹⁸.

En aquest moment delicat de les negociacions, un lleny armat a Oliva, a la costa valenciana, prengué dos sarraïns de Granada. El batlle general de València els retingué per tal de retornar-los al monarca nassarita i el rei disposà que els enviés a Ferrer Descortell, batlle del regne de Múrcia, que els trametria al noble Bernat de Sarrià, el qual els havia de tornar personalment al rei de Granada. La indagació sobre la identitat dels dos moros permeté descobrir que eren dos enemics del monarca nassarita de la "compaña d'aquelllos qui avían jurado la vuestra muert", segons afirmava Jaume II en una carta a Muhammad III. Sembla que Jaume pensà que la devolució d'aquests enemics del monarca nassarita podia comportar una millora de les relacions mútues. Hauria pogut retenir-los com una amenaça, per si el monarca nassarita no es mostrava prou amistós, però probablement no devien fer prou por. Com que Bernat de Sarrià no realitzà finalment l'ambaixada a Granada, els presoners granadins hi foren tramesos directament⁹⁹.

Malgrat la treva, Pasqual Constantí, ciutadà de Múrcia, i Berenguer del Soler, veí d'Alacant, mercaders tots dos, foren presos per moros d'Algesires a l'estret de Gibraltar, per on navegaven amb una carraca, quan baixaren a terra; foren portats al magatzem de Granada, on continuaven el mes de juliol, quan foren reclamats pel rei Jaume II que adduí que ell havia retornat sense requeriment un moro granadí "collarat", pres per almogàvers a la frontera de Lorca i estava disposat a tornar-ne un altre pres també per almogàvers¹⁰⁰. Fou segurament durant aquesta treva o durant la pròrroga de l'estiu de 1304 que fou pres un sarraí de Granada anomenat Çayt Algazí, no

⁹⁵ ACA, C, reg. 125, f. 110 r. (1302, octubre, 26); reg. 126, f. 165 r.-v. (1302, novembre, 25. Barcelona) f. 195 r. (1302, desembre, 30. Barcelona) i f. 212 r. (1303, gener. 9. Tortosa).

⁹⁶ ACA, C, reg. 126, f. 168 v. (1302, novembre, 27. Barcelona).

⁹⁷ ACA, C, reg. 125, f. 93 r. (1302, octubre, 6. Figueres).

⁹⁸ M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 78.

⁹⁹ ACA, C, reg. 129, f. 25 r. (1303, agost, 20. Tarassona) f. 100 v. (1303, setembre, 27. Horta); cr Jaume II, núm. 12.519, ed. parcial d'A. GIMÉNEZ SOLER, *Don Juan Manuel. Biografía y estudio crítico*, Saragossa, 1932, doc. LXXXIII ([1303], setembre, 7. Elx).

¹⁰⁰ ACA, C, reg. 235, f. 117 v. (1304, juliol, 22. Veruela). Cf. també la carta a Bertran de Canelles a f. 119 r. publ. el primer document a A. MASIÀ, *Jaume II*, p. 255 i 256.

sabem si en mar o a terra entre Alacant i Elx; després de la captura havia anat a raure en poder del justícia d'Alacant, que el lliurà a Bertran de Canyelles, el qual el donà com de bona guerra i el vengué a un tal Espanyol, de València, per 250 sous reials de València; el captiu es redimí per 300 sous, però quan s'aclarí que havia estat pres en temps de pau, el rei ordenà que fossin retornats 250 sous al comprador i que aquest retornés al moro els 300 s. cobrats per alliberar-lo. El sarraí havia d'ésser retornat a un missatger del rei de Granada, Alí Abellut, segurament d'origen valencià¹⁰¹.

Els mesos de treva passaren aviat i conclogué el mes de març de 1304. Poc després, es produí una cavalcada catalana contra Granada en resposta a petits incidents fronterers. La flota nassarita respongué de manera contundent. En efecte, un estol de Granada, format per sis galeres i dos llenys armats, comandats pel capità o almirall Arrendassi, atacà i saquejà la Vila Joiosa el dimarts 26 de maig de 1304, a l'alba. Hi moriren entre onze i dotze persones i es digué que la flota se n'havia endut unes tres-centes persones o més. Un testimoni que veié el desembarcament d'aquests captius a Almeria precisà que els captius eren dues-centes dues persones entre petits i grans i que foren lliurats al rei de Granada, que no permeté que se'n fes encant per si decidia restituir-los.

Durant uns dies hi hagué pànic a tota la ribera del País Valencià, ja que tretze galeres sarraïnes havien estat vistes a Calp, vila que s'afanya a transmetre l'avís a Cullera i a València; tots els llocs propers a la mar, des d'Alacant fins a Gandia, foren abandonats pels seus pobladors i només es mantingueren els castells. Per tal d'afrontar el perill, el rei donà ordres de lliurar als jurats de València les galeres i els llenys reials perquè els armessin i defensessin la costa, armaments que continuaren fins i tot quan passà la imminència del perill¹⁰².

La tensió desaparegué en part gràcies a la signatura d'una treva amb Granada que havia de durar de juny a mig agost. Per això, el monarca ordenà que es procurés avisar dos llenys armats que havien sortit en cors contra Granada abans de renovar-se la treva¹⁰³. En aquells moments difícils, Roger de Llúria havia tornat a València i de seguida el rei hagué de cridar-li l'atenció perquè les seves galeres havien pres una nau de sarraïns del regne de Granada carregada de mercaderies. El rei manà emparar la presa per

¹⁰¹ACA, C, reg. 235, f. 182 r. i v. (1305, gener, 29. Ricla). El rei de Granada també havia demanat que Jaume II deixés marxar cap a Granada en Pranchet i en Cardet, sarraïns valencians parents d'Alí Abellut. Cf. també A. MASIA, *Jaume II*, p. 259.

¹⁰²M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 76-79. M. T. FERRER I MALLOL, *La incursió de l'exèrcit de Granada de 1304 pel regne de València i l'atac a Cocentaina*, "Alberri", 15 (Cocentaina, Centre d'Estudis Contestans, 2002[2005]), p. 53-150 i concretament p. 61-62, i docs. 2 i 4-5. M.T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 106-108. Cf. també A. MASIA, *Jaume II*, p. 238-244 i 250-251.

¹⁰³Bertran de Canyelles havia informat Jaume II de la sortida d'aquests dos llenys armats, que no sabien que s'havia signat una treva amb Granada fins a la festa de la mare de Déu d'agost: ACA, C, cr Jaume II, caixa 136, núm. 537 (sense data). Jaume II li recomanà que els enviés avís per terra i per mar a fi que no ataquessin gent de Granada: ACA, C, reg. 235, f. 102 r.-v. (1304, juny, 28. Saragossa), publ. per M. GASPAR REMIRO, *Relaciones de la Corona de Aragón con los estados musulmanes de Occidente. El negocio de Ceuta entre Jaime II de Aragón y Aburrebía Solaiman, sultán de Fez, contra Mohammed III de Granada*, "Revista del Centro de Estudios Históricos de Granada y su reino", XIII/3-4 (1923), p. 125-292, concretament p. 283-286.

restituir-la i amenaçà amb indemnitzar els damnificats amb els béns de l'almirall; el rei no volia aparèixer com un violador de la treva amb Granada en el moment en què ell pensava que s'iniciava, lligada a la pau que acabava de signar amb Castella a Torrellas¹⁰⁴.

Però Granada no estava assabentada de la treva pactada a través de Castella i el seu exèrcit envai les terres meridionals valencianes justament al final d'agost de 1304, coincidint amb la carta en la qual Jaume II amonestava el seu almirall. L'exèrcit nassarita penetrà fins a Alcoi i Cocentaina, on Roger de Llúria fou assetjat i resistí al castell mentre la vila fou destruïda. A més d'un considerable botí, l'exèrcit granadí s'endugué a la retirada un gran nombre de sarraïns valencians, potser un parell de milers. La flota nassarita havia de col·laborar amb l'exèrcit en aquesta operació contra el regne de València, però un temporal retardà la seva arribada i evità la conjunció de totes dues forces. Malgrat la descoordinació, la flota, formada per sis galeres i dues atzaures, atacà les terres valencianes i assolà la vall de Xàbia, però no s'atreví a atacar Dénia; prengué també dos llenys catalans¹⁰⁵.

Els incidents marítims des del tractat de 1304

L'adhesió de Granada al tractat de 1304 rebaixà les tensions i hom negocià l'alliberament dels captius fets durant la vigència de la treva¹⁰⁶, però aviat recomençà l'activitat corsària. Pel febrer, Jaume II advertia a fra Berenguer de Cardona, mestre del Temple a Aragó i Catalunya, que tenia pactes amb els reis del Marroc i de Granada i que els seus súbdits no podien ésser atacats. Li manà, doncs, que prohibís al comanador de Peníscola, que estava armant un lleny amb gent de la localitat per anar en cors contra aquests països, de fer-los cap mal¹⁰⁷.

El pitjor incident fou el provocat pel barceloní Berenguer Romeu, que havia armat un lleny a Castelló d'Empúries. L'any 1305, després d'haver atacat les costes del Magrib, Romeu atacà el litoral del regne de Granada i se n'endugué trenta-dos captius, amb els quals aconseguí refugiar-se a Cartagena, quan era perseguit per dues galeres reials nassarites. Seguidament portà els captius a Castelló d'Empúries, on foren venuts. Jaume II s'esforçà per aconseguir la devolució dels captius, a fi de mantenir la pau amb Granada, però el comte d'Empúries, com a descendent de comtes sobirans, al·legà que no estava obligat a respectar la pau que havia signat el rei i que podia fer guerra als moros sempre que volgués. La discussió entre el rei i el comte s'allargà durant un any, entre pressions i amenaces de convocar l'exèrcit contra el comte. Una negociació entre el procurador de Catalunya, Bernat de

¹⁰⁴ACA, C, reg. 235, f. 132 r.-133 r. (1304, agost, 28. Lleida).

¹⁰⁵M.T. FERRER I MALLOL, *La incursió de l'exèrcit de Granada de 1304*, p. 63-76.

¹⁰⁶Un missatger del rei de Granada, Alí Abellut fou present a la cort catalana durant l'any 1305, com hem pogut veure més amunt, i després, durant l'any 1306, foren Ibrahim Abellup i un tal Mudaffer els que visitaren la cort catalanoaragonesa: ACA, C, reg. 236, f. 156 r. i 162 v. (1306, abril, 12 i 20).

¹⁰⁷ACA, C, reg. 235, f. 184 r. (1305, febrer, 1. Calatayud).

Fonollar, és a dir, el governador, que representava el rei, i el vescomte Ramon Folc de Cardona en nom del comte d'Empúries, desembocà en la redacció d'uns capítols que foren finalment rebutjats pel rei perquè atemptaven contra les seves regalies; no solament amenaçà amb la guerra sinó que començà a preparar-se per a fer-la, a convocar gent i a reunir ginys. Finalment, pel setembre de 1306, ambdues parts arribaren a un acord; el comte anà a Barcelona per reconciliar-se amb el monarca i aquest aconseguí la devolució dels presoners, però estimà el seu valor abans de retornar-los per tal de poder indemnitzar el comte si els juristes li donaven la raó en els drets que al·legava¹⁰⁸.

Entre 1305 i 1306 el rei començà a prendre mesures per imposar el respecte als pactes de pau o treva signats. El monarca semblava decidit a eradicar el cors incontrolat contra els musulmans amb els quals hi havia pau i per tant manà al batlle general de València, Bernat de Llibià, que empresonés la gent que hagués pres súbdits del rei de Granada durant la pau. Pel febrer de 1306, el rei manava fer un escorcoll per les seves terres per buscar els súbdits de Granada capturats, que alguns pretenien portar a terres llunyanes per impedir-ne la devolució¹⁰⁹ i pel març del mateix any es mostrava indignat amb el comte d'Empúries perquè, a més de la retenció dels granadins a la qual ens hem referit, havia acollit Domingo Blas, de Lorca, i Joan d'Alcanyís, que havien furtat sarraïns valencians, sarraïns del rei de Castella i granadins. Pel juliol ja tenia presos alguns dels trencadors de la pau, entre ells Joan d'Alcanyís; el rei volia que Bernat de Llibià els fes portar, ben custodiats, a Barcelona per lliurar-los a l'alguatzir del rei, si el monarca era a Barcelona, o bé al veguer de Barcelona si no hi era; els moros capturats, que eren en poder del veguer de Barcelona, Jaume de Cornellà, havien d'ésser enviats a Granada¹¹⁰.

D'altra banda, Jaume II disposà l'organització d'una petita flota de policia marítima, formada per dos llenys i una barca armats, que posà sota la capitania del valencià Pere de Ribalta, a fi que anés cap a "Espanya", és a dir, cap a Granada, per tal de capturar els pirates que havien trencat la pau amb Granada. Poc després, Jaume II informava el rei de Granada que alguns d'aquests llenys havien estat capturats i que havia manat penjar a la forca els responsables¹¹¹. La severitat mostrada per Jaume II en aquesta ocasió era una cosa molt poc freqüent, especialment en el cors amb països islàmics. Però,

¹⁰⁸M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 92. A la documentació citada al llibre cal afegir-hi, sobre el mateix tema: ACA, C, reg. 235, f. 247 v. (1305, juny, 16. Barcelona), reg. 236, f. 15 r. (1305, agost, 2), 236 r.-v. (1306, març, 2. Terol), f. 239 r.-v. i 240 r. (1306, setembre, 3. Barcelona). Cf. també A. MASIA, *Jaume II*, p. 279-280.

¹⁰⁹ACA, C, reg. 235, f. 234 r. (1305, juliol, 2. Barcelona). M. T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 92.

¹¹⁰ACA, C, reg. 236, f. 131 r. (1306, març, 2. Terol) i f. 204 v. (1306, juliol, 10. Lleida). Entre els moros capturats n'hi havia un d'Elx, pres a les mars properes a Cartagena quan anava a Barbaria; fou portat a vendre a Castelló d'Empúries i d'aquí a Mallorca, on fou reclamat pels sarraïns d'Elx i pel mateix Jaume II: M.T. FERRER I MALLOL, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa en el segle XIV. Segregació i discriminació*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1987, doc. 7.

¹¹¹ACA, C, reg. 236, f. 146 v. (1306, març, 30. València), f. 239 r.-v. (1306, agost, 24. Barcelona) i M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 92.

dominats els corsaris locals, unes tarides armades a Sicília vingueren també a atacar els ports de Màlaga i Almeria i altres ports menors, prengueren molts moros i diversos llenys carregats de blat. El rei de Granada deia que havien obtingut provisions a Alacant i que havien venut alguns dels moros a terres de Jaume II; aquest monarca assegurava que havia ordenat que no els proporcionessin provisions, però demanà informació al batlle Ferrer Descortell sobre aquesta qüestió; d'altra banda, ordenà a altres oficials que ajudessin l'ambaixador de Granada a trobar els compatriotes venuts a les seves terres, si era cert que hi havien estat venuts¹¹².

Entre desembre de 1306 i gener de 1307 concloïa la devolució de captius granadins; els darrers els portava Bernat Martí, que es dirigia a Granada com a ambaixador. Jaume II demanà al monarca nassarita que ell fes el mateix i li retornés tots els seus súbdits presos per les galeres reials, els almoixerifs i l'arraís de Màlaga al Marroc i li envià la llista dels captius segons les reclamacions presentades per parents i amics¹¹³.

Les conseqüències de l'expansió de Granada pel Magrib el 1306

Acabem de mencionar els perjudicis causats per l'arraís de Màlaga als catalans, al Marroc. Cal dir que, l'any 1306, Granada intentà expansionar-se pel nord d'Àfrica, enfrontant-se amb el Marroc, per tal de convertir-se en la potència hegemònica a la zona. La guerra entre tots dos estats comportà danys per al comerç i la flota mercant catalans. Muhammad III de Granada havia advertit a Jaume II que els vaixells catalans podien sofrir danys, per error, si els trobava al Marroc i li demanà que recomanés als seus mercaders de no visitar aquests ports. Jaume II respongué que no ho podia recomanar perquè no era costum fer-ho quan països amics s'enfrontaven en guerra. Però les conseqüències d'aquesta guerra foren visibles ben aviat: tres sageties catalanes foren capturades a Honein i portades a Almeria, on el rei de Granada les retingué per tal de retornar-les, mentre que a Arcila alguns mercaders catalans foren atacats pels granadins, capitanejats per Utman ben Abi-l-Ula (anomenat Benbullulla per les fonts catalanes) i perderen mercaderies valorades en 888 dobles¹¹⁴. Una mica més tard, Jaume II es queixà de la captura d'una pinassa de Juan Pérez Viçient, que no devia ésser català, ja que el monarca es limità a reclamar algunes mercaderies que transportava, que pertanyien al valencià Jaume de la Veixella¹¹⁵. Jaume II s'interessà també pel retorn d'una nau

¹¹²ACA, C, reg. 140, f. 18 v.-19 v. (1307, gener, 10. Alzira).

¹¹³ACA, C, reg. 140, f. 4 r. (1306, desembre, 7. València). Els captius cristians eren: Arnau Parcerices, Joan d'Ontinyent, Guerau Jornet, Pere "Forcayno", Bonanat Martí, Bernat de Narbona, Berenguer de Montserrat, Jaume de Manresa, Pere Basseda, Berenguer Martorell, Guillem Martorell, Pere Garcés d'Estada, Bonanat Vives, Domènec Falguera, Maura fill de Canapost, Pere Colom, Bartomeu Catarroja i Arnau d'Espeyes. També calia reclamar els homes que foren presos a la barca de "Reyo" Bernat d'Eivissa i a la d'en Prim de València: f. 4 r.-v. (1306, desembre, 6. València).

¹¹⁴ACA, C, reg. 236, f. 239 r.-v. (1306, agost, 20) y reg. 141, f. 68 v.-69 v. A. GIMÉNEZ SOLER, *La Corona de Aragón y Granada*, p. 338-339. Cf. també A. MASIA, *Jaume II*, p. 227-228 i 283-284.

¹¹⁵ACA, C, reg. 142, f. 96 r. (1308, juliol, 12).

mallorquina, amb la seva eixàrcia i mercaderies, que havia naufragat a Algesires i que havia estat confiscada per l'alcaid Abencumissa. En aquesta ocasió, el rei actuava a prec del rei de Mallorca, perquè el rei de Granada n'havia manat la restitució, però no s'havia portat a terme¹¹⁶.

El nou domini de Granada a Ceuta convertí en il·legal la presa feta per la barca armada del corsari valencià Pere Erau, un lleny de bandes ceutí amb nou sarraïns i una sarraïna. El batlle general de València els confiscà per tal de retornar-los, però consultà al rei, de part de Pere Erau, si podia atacar els de Tremissèn i obtingué una resposta afirmativa, ja que no hi havia pau vigent amb aquest territori¹¹⁷.

Cap a la croada de 1309 contra Granada

Després de tants esforços per mantenir la treva amb Granada, Jaume II tornà a la seva vella idea d'aliar-se amb Castella i Marroc contra Granada, amb l'objectiu d'expulsar els sarraïns de la Península; Granada no li semblava una potència que hagués d'espantar els cristians si no comptava amb l'ajut del Marroc. Per tant, mantingué contactes amb el Marroc i procurà anar convencent el rei de Castella per a la lluita contra Granada, al mateix temps que demanava ajut a Roma per a lluitar contra els sarraïns. Pel tractat d'Alcalà de Henares del 19 de desembre de 1308 la Corona catalanoaragonesa i Castella pactaren l'aliança per conquerir el regne de Granada; una sisena part de la conquesta -el regne d'Almeria- seria per a la Corona catalanoaragonesa. La guerra -croada per concessió de la Santa Seu- esclatà el 1309, però fracassaren tant l'operació castellana contra Algesires com la catalana contra Almeria, dificultada aquesta darrera per la llunyania de les bases terrestres¹¹⁸. La difícil convivència amb Granada, amb una conflictivitat gairebé permanent, tant per terra com per mar, s'allargaria gairebé dos segles més fins a la conquesta portada a terme per Castella el 1492.

Data de recepció de l'article: maig 2008.

Data d'acceptació i versió final: setembre 2008.

¹¹⁶ACA, C, reg. 138, f. 161 r. (1306, març, 29. València).

¹¹⁷ACA, C, reg. 140, f. 48 r. (1307, juny, 26. Osca).

¹¹⁸M.T. FERRER, *La frontera amb l'Islam*, p. 93-101, on es troba la bibliografia pertinent.